

УДК 111.1:115:808.5

DOI: 10.18523/2617-1678.2023.11-12.3-28

Сватко Ю. І.

<http://orcid.org/0000-0002-5475-7178>

КОМУНІКАЦІЯ З МАЙБУТНІМ І ЙОГО ПРИВЛАСНЕННЯ В РИТОРИЧНИХ ОБРАЗАХ ЧАСУ

Стаття відображає матеріали авторського курсу лекцій для магістрів «Практична риторика і управління комунікацією» і вирішує проблеми теоретичної і прикладної філософії щодо фактора ймовірності. Він передбачає вільну самосвідомість, конвенційні типи знання, режими прогнозування, специфічні типи інтелектуальної дієвості та відповідні їм типи мовлення, коли комунікація постає діалогом із майбутнім, яким на підтвердження вихідної єдності часу осяяні всі три часові форми.

У Преамбулі визначено причини актуальності «проблеми майбутнього» у Світі Людини, яка про-вокує запит на вміння а) мислити майбуття, б) говорити його мовою і в) розуміти його інструментарій. Відзначено роль риторики в реалізації наших стосунків із майбутнім.

У Розділі I представлено риторика як різновид мистецтва і предмет знання. Розглянута у трьох вимірах і в зв'язку з трьома видами розуму, вона визначена як переконливо виражена в мові вільна самосвідомість.

У Розділі II представлено практичну риторика як мистецтво свідомо-мовленнєвого управління життя у часі й просторі. З'ясовано зв'язок між нею, часом і ймовірним виміром життя. Запропоновано поняття і термін «риторичні образи часу», наведено можливий склад останніх.

У Розділі III розглянуто риторичні образи часу в сфері діяльності, запропоновано визначення і мову для риторики мети, результату і оцінки. У «внутрішнім» опускулі сформульовано риторичну «аксіоматику Аристотеля» (термін автора), продовжену з другої до п'ятої аксіоматизації самим автором. У підсумку отримано риторичну аксіоматику а) вільної самосвідомості, б) конвенційного знання, в) проєктної діяльності — діяльності з оволодіння майбутнім, г) її дієвців: консультантів, аналітиків, експертів, виконавців і керівників-управлінців, д) типів проєктної комунікації. Введено риторичне визначення поняття «проєкт».

В Епілогу запропоновано риторичні визначення управління як владної комунікації щодо особистого оволодіння майбутнім та влади — як реалізації права на управління.

Ключові слова: онтологія, особистість; комунікація, мова, самосвідомість, конвенційне знання, проєктне мовлення; риторика, практична риторика, аксіоматика Аристотеля, нарада; час, майбутнє, риторичні образи часу; діяльність, мета, результат, оцінка; необхідність, імовірність; авторизація, тематизація, актуалізація, проблематизація; картина світу, стан справ; проєкт, проєктування, проєктант; консультант, аналітик, експерт, виконавець, керівник; управління, влада, освіта.

ПРЕАМБУЛА

*The ability to look into the future
is a recently-acquired skill*¹.
(Aldiss, 1990, p. 8)

Наше життя визначає його онтологія — знатевий образ буття, виражений у мові, якою озиваються до нас його абсолютні засади.

¹ «Здатність заглядати в майбутнє — нещодавно набута навичка» (Брайан Олдіс. Передмова до книги Дугала Діксона «Людина після людини. Антропологія майбутнього»). Всі цитовані переклади в тексті статті, крім їхніх наявних — і при цьому задовільних для автора — україномовних версій, здійснені самим автором і належать виключно йому.

Справді, подивись на Абсолют, цю «альфу і омегу будь-якої реальної онтології» (Сватко, 2008, с. 114), — і ти дізнаєшся, як має виглядати образ світу, що «за причетністю» уподібнений йому² (Сватко, 1994). Тоді міф про абсолютизоване у своїх власних розумних кордонах (= одушевлене) космічне тіло подарує нам скульптурний, знеособлений і уречевлений до рабовласництва світ античного космосу; винесена за

² Насправді «необхідність виміряти земне — Небесним, скінченне — Безкінечним, а час — Вічністю... ніколи не бралася під сумнів серйозними філософами» (Сватко, 2007, с. 8–9).

«порядок суцього», *tractatum substantiarum* (св. Ансельм), тобто принципово позасвітова Абсолютна Особа християнського Бога — особистісний у своєму синівському служінні Божий світ Середніх віків; специфічне розуміння цього Бога саме як Першопричини, отже, Творця поцейбічного світу — творчий світ природних особистостей ренесансної доби; наголос на розумних засадах Божества — світ новочасних суб'єкта і науки, раціоналізованого у правовій державі суспільства і господарства як раціонально олюдненої природи; нарешті, антихристиянська абсолютизація-(де)гуманізація людської особистості в її свавільній «люднобожжі» — сирітський Світ Людини як «альфи й омеги власного існування» (Ferry, 2006, p. 27), нині завершально маркований своїми показовими кризами (Сватко, 2005, с. 11–12; 2013, с. 4–10).

Отож, зважаючи на ці міркування, зовсім не дивно, що вибір теми (а вона, на мій погляд, є визначальною для сьогодення) зумовила певна — саме остання зі щойно згаданих — онтологічна модель.

Взагалі, щоб краще зрозуміти актуальність, масовість і водночас проблемність нинішніх розмов про «образи/картинки» майбутнього, які все частіше лунають на просторах сучасної Європи і ширше — цивілізації глобального Заходу, варто наголосити на двох моментах. З одного боку, тут «грають» саме онтологічні засади цієї — хай не завжди усвідомленої — уваги до майбутнього часу. Натомість, з іншого — цю увагу стимулює сама нез'ясованість питання, що таке *мислити майбуття, говорити мовою майбуття і розуміти притаманний цьому інтелектуальному процесу інструментарій*³.

Щодо першої складової цієї «проблеми майбутнього», вона — і це очевидно з попереднього викладу — має своє онтологічне пояснення: епосі, що «зняла» Бога в інституційних документах її окличників і трубадурів, треба бути готовий до наслідків.

Бог, за словом одного знаного середньовічного розумника, «*est in simplicitate aeternitatis*,

³ Ця непевна ситуація з творенням «картинок майбутнього» впадає в око не лише у геостратегії. Вона добре знайома й університетській професурі, колегам — керівникам дипломних кваліфікаційних робіт, яким щороку доводиться стикатися з невмінням студентської молоді правильно визначити принципово орієнтовану на майбуття (див. далі) мету власного дослідження і відповідно реалізувати її через процедури тематизації (= співвіднесення мети і предмета дослідження), актуалізації (= співвіднесення очікуваних результатів із сьогодинішнім і минулим, звичним станом справ у галузі дисциплінарного знання), проблематизації (= співвіднесення наявного знання з власним/іншим розумінням) та оцінювання (= співвіднесення мети і результату).

a qua fluit omne tempus — перебуває у простоті вічності, з якої випливає весь час» (Robertus Grosseteste, 2003, p. 206). За цих обставин поставити на людинобожжя означає «*прибрати мірку для самого часу — й передусім для часу як такого, “вічного теперішнього”*» Бл. Августина» (Сватко, 2020, с. 40). Але тоді ми нараз опиняємося перед лицем неусувних проблем із його земним «тезкою» — профанним теперішнім часом. Миттєвість не релевантна для особистості, яка у вимірах часу астрономічного, що визначається байдужим до неї рухом небесних тіл, гарантовано втрачає «категоріально» притаманну їй самовизначеність *resp. само-бутність*: Августинова «душа-християнка», подоба Божа, яка мала б долучатися до «збування» особистісного — не астрономічного, *annes!* — часу в Церкві як справжнім Тілі Христовим⁴, де мить перед Ликом Божим триває вічно, нині долучається хіба що до конвульсивних дрижаків у кабінеті психотерапевта.

З іншого боку, такою ж непевністю позначено границі минулого⁵ й можливість досягнути майбутнє.

Минуле — те, що *вже* відбулося, отже, існує не *фактично*, а *сміслово*⁶: це й передбачає нашу спроможність оцінювати його *по суті*. Проте через згадані раніше онтологічні обставини сама та оцінка нині опиняється під сумнівом. З іншого боку, під сумнівом тут і майбуття — те, чого *ще* нема. Така відсутність фактичного досвіду щодо непевного «завтра» наче й не позбавляє нас надії на можливість його смислового *появлення*. А втім, непорозуміння з минулим — майбутнє, нагадаю, досліджується за *аналогією* з ним (Сватко, 2012, с. 18) — підміняють тут реальну цілеспрямованість обивательською мрійливістю. [*Мета ж бо є саме до ся ж на границя майбуття, а у мрії така визначеність відсутня — звідси їхня принципова безмежність.*] І тоді ми отримуємо квінтесенцію стосунків ліберальної складової нашої цивілізації з часом, коли «*людині в її плінному й мінливому сього-*

⁴ Див. про особистісні «*spirituales aetates*, духовні віки» у трактаті Бл. Августина *De vera religione*, «Про істинну релігію» (S. Aurelius Augustinus Hippoensis, 1845, pp. 143–144^[XXVI 49]). Див. також мій коментар до цього сюжету в (Сватко, 2020, с. 40–41).

⁵ Між тим, речі визначаються саме на своїх границях: «*Визначити* означає *залишити* її (річ. — Ю. С.) наодинці *resp.* співвіднести з самою собою — і тим dokonче обмежувати її щодо власної буттєвої історії, а ту історію — щодо неї» (Сватко, 2019, с. 43).

⁶ Власне, існує «в минулому часі пам'яті», озиваючись до нас «не в аспекті *esse*, а в аспекті *quod est* (= сутності. — Ю. С.; Boethius, 1918, p. 40), як “те, що [звідтоді] є [дотепер]”, на тлі... “того, чого нині нема”, — власної безпосередньої фактичної наявності» (Сватко, 2020, с. 24).

денні лишається хіба тільки а) зла критика минулого й б) пусті мрії про невідоме майбутнє (Сватко, 2020, с. 40). Ось цю мрійливо-актуальну зосередженість на майбутті на тлі самовпевненості пожильця сучасної західної цивілізації з її Кіплінговим *white man's burden* — «ношею білої людини», що зроджує все варте уваги в цьому світі, ми й зафіксували вже на рівні епіграфа.

Повертаючись до другого «актуалізатора проблеми майбуття», непорозумінь із робочим інструментарієм, що мав би забезпечити правильність мислення й мовлення щодо майбутнього часу, важливо наголосити на кількох суттєвих для подальшого просування нашого сюжету міркуваннях.

Узагалі з цією лише зовні «інструментальною» темою ми зустрічаємося на величезній історичній дистанції. Справді, то ж вона криється за глибокими роздумами щодо відмінності між істинним за своєю природою логосом і тим, що є «τὸν εἰκότα μῦθον — правдоподібним міфом», у Платоновім «Тімеї» (Πλάτων, 1903b, р. 28_[298]). І це її легко розгледіти за не менш ґрунтовними зауваженнями стосовно різниці між наукою (ἐπιστήμη), і мистецтвом (τέχνη) ⁷ у «Нікомаховій етиці» Стагірита. Нарешті, саме з цією темою ми зустрічаємось у сучасних варіантах модальної (в цьому випадку — темпоральної) логіки чи аксіології в душі концептуально насичених роздумів Г. Х. фон Врігта (Райта?) щодо різниці між каузальністю та акціонізмом, або «дедуктивно-номологічною, *the deductive-nomological*» й «індуктивно-ймовірнісною, *the inductive-probabilistic*» моделями інтерпретації реальності (Wright, 1971, р. xii_[8-9]). Фінський логік чудово відчував очевидну, проте не завжди вдало аргументовану філософами різницю між логікою і дією, причиною і метою. Проте, залучаючи до телеологічних міркувань герменевтику, він, на мій смак, даремно залишає осторонь старе мистецтво риторики. Між тим, саме риторична форма буття навпрост пов'язана з імовірним виміром життя. Тож без риторики — і я сподіваюся надалі це продемонструвати — нам не подолати тематизовану в моєму тексті «проблему майбутнього».

Зважаючи на ці міркування, почнімо з риторики.

I. Риторика як предмет знання: три мистецтва мовлення і три види розуму. Визначення риторики

ὁ συμβουλευὼν συμβουλεύει... οὐ περὶ ἅπαντα ἀλλ' ὅσα ἐνδέχεται καὶ γενέσθαι καὶ μὴ⁸.
(Aristóteles, 2002, р. 55_[A 4, 1259a 30–32])

Ця, на перший погляд, парадоксальна — мало не в стилі ранніх софістів — і дещо вільно перекладена формула Аристотеля на початку четвертого розділу першої книги його «Риторики» провокує нас замислитися над запитанням: «Що ми сьогодні знаємо, і що ми сьогодні можемо сказати про науку або мистецтво, відомі понад двох із половиною тисяч років під звичною назвою “риторика”?».

Навіть саме це — так сформульоване — запитання щодо «інакості» риторичного предмета натякає: ми маємо справу з чимсь не вельми очевидним. Для початку: так це наука чи мистецтво, теорія чи практика, непорушні закони смислу чи актуальні в режимі «сьогодні на сьогодні» правила й уміння щодо його використання? Інакше кажучи, це знання чи навички, уміння, компетенції? А якщо всього потроху, то що тут владарює, а що обслуговує владаря?

Насправді стара як світ риторика — хитре і предивне людське відкриття в царині буттєвих форм та їхніх знаттєвих усвідомлень *resp.* увиразнень.

Міркуючи про складні закони мовлення й акумулюючи в собі серйозне лінгвістичне (і ширше, загальнофілологічне) знання, вона тим самим, безумовно, мала б виглядати — і нині таки постає — справжньою наукою. Це і є наука — наука про закони ефективного мовлення, яким призначено бути розумними посередниками в реалізації *інфлюативної* функції мови — функції свідомого впливу. Інакше кажучи, тут ідеться про знання самих вихідних принципів результативного використання наявних одиниць та інструментів національної мови. Як така риторика входить до величезного комплексу нині багато в чому пересічних філологічних дисциплін, де вона посідає місце своєрідної «другої граматики». Втім, якщо граматично унормований текст «описують категоріями *plane* (просто) і *recte* (правильно)», то текст риторичний визначається інакше — «в категоріях *ornate* (прикрашено) і *bene* (гарно)» (Колесникова, 2014, с. 119), що натякає на специфіку *scientiae*

⁷ Нагадаю, що наука за доби античної класики мала справу з власне науковим знанням, що «ἐξ ἀνάγκης ἀρα ἔστι — існує з необхідністю» (Aristóteles, 1999, р. 91_[Z 3, 1139b 23–24]), отже, незалежно від людини. Натомість мистецтво — це про виникнення (περὶ γένεσιν) того, що поза споглядання чи то є, чи то ні. Отож, воно — про імовірність, а в ній самій — про людську ініціативу і творчість, λοιπὸν (Aristóteles, 1999, р. 92_[Z 4, 1140a 11, 17]).

⁸ «...щодо радників, то, наскільки мені відомо, є сенс радилися з приводу будь-чого з того інакшого, що не є, а з'являється» (Аристотель. Риторика).

rhetorica, риторичного знання — нормотворця мови як інструмента впливу.

Отож, цілком очевидно, що вже наведене розуміння риторичної складової філології ставить нас перед проблемою не лише самого окресленого нею знання, але і його вправного й тим самим ефективного використання. Наслідком тут має бути, фактично, «живцем» *створений* текст — центральна одиниця мовної системи і водночас центральна одиниця мовленнєвої комунікації (Сватко, 1988, с. 198). А інакше як «помацати» цю — заявлену наперед — ефективність, або, в термінах сьогоднішніх фахівців з якості, кількість результатів на одиницю ресурсів?

Тож, використовуючи риторику в прикладному аспекті, ми наче пристаємо на пропозицію долучитися до своєрідної бізнес-комунікації, прагнучи ефективно розв'язати одну з наріжних проблем сучасного ресурсорієнтованого підприємницького циклу, а саме — отримати від використання певного ресурсу певний задовільний результат. Інакше кажучи, щось реально *створити*. Більше того, це «щось» має переконливо виникнути буквально на наших очах (або залунати в наших вухах) у процесі внутрішнього чи зовнішнього мовлення. Бо ж мова в її найширшому розумінні — це йменування⁹, а йменувати — це давати імена речам світу. Власне, в такий спосіб у старих міфах, цих найзаповітніших текстах будь-якої культури, й виникає світ.

Так стоїть справа з богом Пта в «Мемфіському богословському трактаті» початку або середини III тисячоліття до Р. Х. Так — із легендарним правителем Шумеру Гільгамешем: присвячений йому епос розмістився між III і II тисячоліттями. Так — із богами Лахму і Лахаму з месопотамської космогонії першої половини II тисячоліття до Р. Х. «Енума еліш» (буквально — «Коли нагорі...»); так — із богом-співачом Бріхаспаті, «паном Брахмана», або «владарем молитви», в «Рігведі» в першій половині I тисячоліття. Так — у Гермеса Трисмегіста, «язика», чи «вісника», згаданого на початку нашого екскурсу бога Тха. Нарешті, так — у другій сурі Корану, в «Корові»¹⁰. І — змалку відоме кожному християнинові: «Від початку було Слово, і Слово було в Бога, і Слово було Бог... Усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього» (Ів. 1, 3).

⁹ Лише «повернення мовознавства до онтології», точніше, увиразнення онтології речі в онтології імені дає змогу «в підсумку побачити за знаком символ, за комунікацією — онтологію, за мовою — текст і за текстом — ім'я» (Сватко, 1994, с. 572).

¹⁰ Пор.: «І навчив він [Господь] Адама всіх імен [29]». І ще: «Він — творець небес і землі, а коли він прийме рішення в якійсь справі, то тільки каже їй: “Будь!” — і вона побутує [111]».

Отож, старі культури прямо стверджують: словом твориться й зі слова виникає, народжується світ. [*Розумний, наголошую, світ.*] Інакше кажучи, слово віддавна керує світом. Але ж, як влучно зазначав Аристотель у шостій книзі «Нікомахової етики» (див. раніше), з виникненням має справу саме мистецтво, а бути вправним у цьому означає *розуміти*.

Розуміти — а власне, що?

Тут перед нами начебто класичний платонівський хід: бути красивим, озвався б у такому контексті Платонів Сократ, означає *знати*, що таке краса. Натомість учень прагматичніший за свого вчителя (на те він і походить зі знаного лікарського роду — чи не найшанованішого в цьому ремеслі роду Асклепідів). Отож, замість очікуваного продовження в дусі «що таке розуміння?» ми маємо від нього інструкцію-пояснення на кшталт «як саме можливо розуміти?». Тому, продовжує міркувати філософ зі Стагіри, розумітися треба ось на чому: як із того, що може «бути і не бути, καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι», і «ὄν ἢ ἀρχὴ ἐν τῷ ποιεῖντι ἀλλὰ μὴ ἐν τῷ ποιεῦμένῳ, чиє начало — у творці [= у тому, хто творить], а не у твірному» (Aristóteles, 1999, р. 92^[Z 4, 1140a 12–14]), — так ось, як із такої непевності врешті-решт виникає певне *щось*¹¹? Врешті, довіряючи в цьому питанні інтуїції Стагірита, ми можемо цілком доречно назвати риторику мистецтвом ефективного мовлення. Тобто це мистецтво використання мовних ресурсів задля творення з них певних мовних продуктів і задля досягання через них певних позамовних результатів. При цьому в першому випадку таке мистецтво часто віддає данину красномовству, а в другому — переконуванню і впливу.

З огляду на це, на думку деяких сучасних дослідників, яка видається мені цілком слушною, вже в античну добу, за часів розквіту риторичної теорії та практики під іменем риторики насправді отримали розвиток три риторичні мистецтва (Колесникова, 2014, с. 114):

- 1) риторика як мистецтво переконання¹²: це практичне мистецтво правил і прийомів побудови політичних (дорядчих) і судових про-

¹¹ Як бачимо (див. епіграф до розділу), Стагірит раз по раз повертається до цієї формули, вочевидь, гостро переживаючи зустріч з відкритим античністю дивом — імовірним виміром буття.

¹² Саме це розуміння риторики зафіксоване у визначенні Коракса — ритора із Сиракуз (V ст. до Р. Х.), автора першого підручника з риторики, який, на жаль, не дійшов до нас. Він стверджував: «Красномовство — прислужник переконання». Йому втрує визначення Горгія, відомого софіста й одного з найвідоміших ораторів античного світу, у Платонів «Горгії». Підсумовуючи його міркування, Сократ обертає їх на формулі: «λέγεις ὅτι λειψὸς δημουρῶς ἐστὶν ἡ ῥητορικὴ — риторика — майстер переконування» (Πλάτων, 1903а, р. 453^[453а]). Втім, далі

- мов, яке мало суто прикладну мету — переконати словом задля прийняття рішення або винесення оцінки;
- 2) риторика як мистецтво красномовства (*ars orate dicendi*)¹³: це мистецтво гарно прикрашеного словом мовлення, що стосувалося передусім третього — після дорадчих і судових — виду промов, а саме промов епідейктичних (букв. 'хвалькуватих', 'прикрашених'), мета яких — уславити або зганьбити предмет мовлення, тож самі ці промови існували у двох різновидах — як а) (по)хвальні та б) осудні;
- 3) риторика як мистецтво мовленнєвого впливу¹⁴: саме тут риторика перетворюється на справжню теорію, або науку, на своєрідну, сказати б, «граматику риторики» — і в цьому амплуа вона досліджує загальні механізми і сам смисл мовленнєвого діювання, які надалі можна застосовувати в перших двох риториках при вирішенні їхніх — уже суто прикладних — завдань.

Людині, скільки-небудь обізнаній не у шкільній, а в серйозній, «дорослій» філософії, за першого ж погляду на цю «картинку» стає зрозумілим: за цим розподілом криється стара — від Платона і Аристотеля аж до класичної німецької філософії — традиція вирізнення трьох розумних сфер:

- 1) сфери, де розум виявляє себе назовні в розумних учинках — і то є царина волі, чи то практичного розуму, який *уміє*, — вміє чинити розумно, відповідно до розуму як такого: тут облаштувалася мораль, що, взята в її особистісному втіленні, потребує особливого роду інтелектуалів: у власне смисловому вимірі волі — *творців*, або *деміургів*, а в інобуттєво-фактичному — *діячів*, або *моралістів*, у тому числі *педагогів-учителів* (Сватко, 2006, с. 29);
- 2) сфери, де розум неначе обертається навколо себе, прямо почуває себе собою в усій своїй розумній красі без жодних доведень — і то є царина почуття, точніше, самопочування, чи то естетичного розуму, який і *знає*, й *уміє*: тут мешкає мистецтво, що, взяте в його особистісному втіленні, теж потребує особливого роду інтелектуалів — *артистів*, або *майстрів*, зокрема майстрів своєї справи (Сватко, 2006, с. 29–30);

- 3) сфери, де розум усвідомлює себе саме як розум завдяки тому, що, стикаючись-співвідносячись у думці з чим завгодно в аспекті мислення самого себе як «іншого собі», отже, зокрема й «через/крізь будь-що інше»¹⁵, він займається своєю звичною справою, тобто мислить — і то є царина пізнання, чи то теоретичного розуму, який *знає*: тут мешкає наука, що, взята в її особистісному втіленні, теж потребує особливого роду інтелектуалів — *науковців*, у тому числі *дослідників* (Сватко, 2006, с. 29).

Неважко вгледіти: вирізнені нами раніше «три риторики» обслуговують компанію саме з цих «трьох розумів», увиразнюючи їх у мові. Тож як нам одним словом назвати цю «теплу компанію» найближчих знайомих людини?

Я не зміг би підібрати кращого слова, ніж *самосвідомість*, яку і латинські Середні віки, і німецькі філософи класичної доби — той самий Шеллінг — воліли називати не інакше як *інтелігенцією*. Тільки ця самосвідомість-інтелігенція, творчим продуктом якої є, відповідно, вчинок, образ і думка, обов'язково має бути вільною. А інакше — яка ж то творчість? Якщо ж ми ще й додамо до такої вільної самосвідомості щойно згадану до ладу мову, ми отримаємо, здається, найточніше визначення риторики. Отож, зафіксуємо на майбутнє: **РИТОРИКА** — це переконливо увиразнена в мові вільна самосвідомість (Сватко, 2014b, с. 14). *Різною* мірою увиразнена, *різною* мірою вільна й *різною* мірою самосвідомості, бо ж люди народжені не рівними, а різними¹⁶. Отож, *різною* мірою переконлива. Зафіксуємо це — і рушимо далі.

II. Практична риторика як мистецтво переконливого свідомо-мовленнєвого впливу. Фактор часу

...tempus quid postulet, non videt... is unepus dicitur¹⁷.
(Cicero, 1977, pp. 208, 210_[III, IV 17])

Якщо ми, зважаючи на попередньо здобуте визначення риторики, придивимось до класич-

¹³ б'є час самого Сократа — і ми бачимо, що справа стоїть значно цікавіше, з чим я можу тільки погодитися (див. далі).

¹⁴ Як ми щойно могли переконатися, тема красномовства наявна вже у двох попередньо наведених визначеннях. Це означає, що самі греки не надто сушили собі голову строгим розв'язанням цих двох риторик. Адже обидві вони прямо орієнтувалися на усталені практики мовлення.

¹⁵ Натяки на такий підхід до розуміння риторики ясно розкидані однойменним трактатом Аристотеля.

¹⁵ Власне, це «себе» крізь «що завгодно» і є предметом думки.

¹⁶ Згадаймо з цього приводу чудове пояснення св. Іоанна Златоустого у XXI бесіді на Послання до Римлян. Св. Отець, розмірковуючи над поєднанням обдарувань у загальному людському хисті як «Божим дарі» в цілому, зазначає: маємо обдарування не більші й не менші, натомість — *різні* (Святой отец Іоанн Златоустий, 1994, с. 758).

¹⁷ «...хто не рахується з обставинами... того прозивають недоладним» (Цицерон. Про оратора). Додам, що ця «недоладність» у класичній риторичній справді оцінюється на шкалі «доречність ↔ недоречність», отож, прямо пов'язана з досвідом — умінням зазвичай знаходити *res p.* визначати речі на своїх (= звичних для них) місцях.

ного п'ятичленного риторичного канону (від давньогр. *κῶνὼν* — перен. 'правило', 'норма', 'зразок'), ми стикнемося з самою логікою послідовного розгортання такою увиразненої в мові самосвідомості.

Справді, ось як виглядало це диво мудрої античної думки¹⁸:

- 1) *inventio*, або «віднаходження матеріалу» (*invenire quid dicas* — букв. 'винайти, що сказати'): інтенційно забарвлений етап тематизування «внутрішнього» мовлення — тут теоретичний розум тематизує життя у структурах свідомості;
- 2) *dispositio*, або «розташування матеріалу» (*inventa disponere* — букв. 'розташувати винайдене'): інтенційно забарвлений етап композиційного оформлення «внутрішнього» тексту — тут практичний розум переконливо компонує тематизоване його «колегою» життя;
- 3) *elocutio*, або «словесний вираз» (*ornare verbis* — букв. 'прикрасити словами'): інтенційно забарвлений і контекстуально обумовлений етап «внутрішнього» текстотворення як фактичного знакопородження — тут естетичний розум, наче об'єднуючи працю двох своїх «колег», за допомогою мови має вправно увиразнити свідомість у слові;
- 4) *memoria*, або «запам'ятовування»: психо- і нейролінгвістично забарвлений етап результативної фіксації тексту в структурах пам'яті на рівні «внутрішнього» мовлення — так самосвідомість архіває власний досвід зустрічі з «розумами-складниками» і зі світом речей;
- 5) *actio hypocrisis*, або «виголошування» (інакше: *agere et pronunciare* — букв. 'діяти і вимовляти'¹⁹): інтенційно забарвлений етап фонації або графіки, тобто результативної фіксації усвідомленого тексту-світу в знакових структурах «зовнішнього» мовлення.

Так риторика, як зазначають сучасні дослідники, у своєму каноні відтворює повний ідеомовленнєвий цикл (Безменова, 1991, с. 43), фіксує його як завершену модель свідомої мовленнєвої діяльності. Але це — в теорії. І тоді постає закономірне запитання: «Що потрібно, щоб ця модель, мовою Цицерона, "дійшла до ладу", реально запрацювала?». Отже, як перейти від риторичної теорії до риторичної практики? Тут на нас і чекає дещо свіженьке, що й варто назвати *практичною риторикою*.

¹⁸ Див. докладніше стислий коментар до всіх п'яти членів класичного риторичного канону в (Гаспаров, 1991, с. 33–56_[4–12]).

¹⁹ Пор.: *ὄλοκρῆτις* — 'тлумач'; 'лицемір'; 'облудник'. Пор. також: *ὄλοκρῆτῆ* — мім, який жестами супроводжує дію актора.

Взагалі — що таке практична риторика?

Як бачимо, на цьому черговому дослідницькому «кроці» наше визначення риторики потребує додаткового нюансування. І з цієї нагоди є сенс вкотре згадати «Нікомахову етику» Аристотеля з її визначенням мистецтва, де мова — про речі, «що можуть бути й не бути». Попередньо ми вже проходилися: Стагірит тут веде мову про *ймовірний* вимір світу, *ймовірність буття* світу. І ось тепер варто дещо пояснити на/про майбутнє.

Справді, свідомість і взагалі розум працює зі смыслом (Сватко, 2019, с. 43–45). Але цей смисл (не смисл як такий, а «цей ось» смисл) зовсім не обов'язково має фактично втілюватися в життя в тому, з нагоди чого він смислив, — у факті. А якщо він і втілюється фактично, у певнім *осмисленім* факті, то зовсім не обов'язково «один в один» — тепер це залежить від мінливих зовнішніх умов або обставин (*temporum*). Інакше перед нами геть детермінований світ суцільної необхідності й обов'язкових для виконання наказів. Не життя, цей відомий ще античним грекам синтез логіки й алогізму, а справжня армія. Від народження до смерті. І де тут вільна самосвідомість, поза якої, як ми вже бачили, не «працює» і риторична форма буття, і сама риторика?

Так проблема віднаходження практичної риторики приводить нас до розрізнення в дійсності двох її нарівно значущих сфер: сфери необхідності та сфери ймовірності — і ми нараз потрапляємо до дивовижного світу здогадності.

Ймовірність, як чудово формулює це О. Ф. Лосєв у трактаті «Діалектичні засади математики», — «це смисл у світлі факту без самого факту, проте з його осмисленістю» (Лосєв, 1997, с. 186). Це означає, що ми маємо певну річ *по суті*, в її смислі — і цей *смисл* речі мовби «вбирає» в себе, або зроджує (в філософському сенсі — постулює, визначає, забезпечує), всю її фактичну розмірність, кольоровість чи вагу, між тим як самих цих *фактичних* розміру, кольору, ваги *etc.* в їхній конкретиці ще нема. Тож фактичність тут неначе «збігається» з напруженим, «вагітним» нею смыслом. Причому збігається не фактично, а саме ідеально, точніше, *символічно*. Це є синтез смыслу й осмислюваного ним факту — двох об'єднаних в одне ціле «половинок» єдиної за своєю суттю речі²⁰. Синтез, здійснений засобами самого смыслу. В розумі.

Саме відкриття такого ймовірного виміру світу (взагалі — життя) і дало змогу Аристотелю

²⁰ Пор. давньогр. *συν-βάλλω* — букв. 'скидати в одне місце'.

свого часу перевідкрити риторіку як специфічне «мистецтво нарад». А мені, переформулювавши роздуми античного філософа в те, що я свого часу назвав «аксіоматикою Аристотеля» (Сватко, 2000, с. 66–76), — зрозуміти, коли треба «вмикати» це мистецтво, і як воно пов'язане з часом і простором. Бо, якщо бажаєте, щоб необхідність перетворилася на ймовірність, отже, постала як майбуття, просто помістіть її в мінливі обставини часово-просторового континууму — *et voilà* ²¹.

І тоді раптом з'ясуються цікаві речі: говорячи про майбутнє звичним робом, ви не зможете його напевно оцінити. Адже оцінка — це завжди *синтез*, а саме синтез мети і результату. Проте в майбутньому ще жодного результату нема, точніше, він тут представлений не фактично, а лише цілком імовірно. Тож щодо нього вам залишається хіба що правильно *радитися*. Так само, якщо здобутий вами фактичний результат опиниться в минулому, ви отримаєте можливість його оцінювати, натомість втратите нагоду будь-що в ньому змінити. При цьому ваша оцінка, оскільки вона не триватиме вічно, не охопить всі можливі інтерпретації оцінюваного факту чи події, отже, також матиме присмак імовірності. А щодо суперечок, з якого моменту майбутнє в його *цілях* перетворюється на теперішнє в його *звітах*, а теперішнє починає свій рух у минуле, до своєї *оцінки*, годі й казати: тут уже дві з половиною тисячі років прото- та європейської культури владарює суцільна ймовірність висновків. І взагалі: в імовірному плині подій зазвичай не стільки доводять, скільки переконують. Адже, змінюючи час і самі змінюючись у часі, ми отримуємо зручну можливість принаймні потрібної маніпуляції:

- 1) маніпуляції щодо мети: вона може лише відтворювати/повторювати минуле чи теперішнє *resp.* традицію/норму — і тоді ми відмовимося від планування майбутнього, отже, тупцюватимемо на місці;
- 2) маніпуляції щодо результату: без наявної мети він нічому не відповідає, тож є «на-яким», цілком фіктивним;
- 3) маніпуляції щодо оцінки: поза фактичне досягання певної запланованої — граничної, проте саме досяжної — точки майбутнього,

²¹ Звісно, необхідність є необхідність — і накази зазвичай не відмінюють. Проте завдяки технікам активного слухання: перепитуванню, уточненню, з'ясуванню, вирізненню думки з приводу розподілу відповідальності (пор.: 'Ви маєте на увазі, що...?', 'Чи правильно я зрозумів, що...' *etc.*) — накази, ці своєрідні «формули прямої дії», можна поставити під сумнів для самих тих, хто їх віддає. Це допомагає їм замислитися щодо міри *власної* відповідальності — й, можливо, скасувати свій наказ.

тобто без збігу мети і результату, ми втрачаємо минуле, яке піддавалося б оцінюванню.

З іншого боку, так само стоїть справа з простором.

Було б справжнім божевіллям спілкуватися незалежно від зміни аудиторії, отже, без урахування пафосу — третьої складової інвенції. Держава, організація, родина, суд, нарада чи академічна конференція в «Києво-Могилянській академії», простір проєкту чи бізнес-середовища — все це, як можна було б легко продемонструвати, потребує зовсім різних способів спілкування (мовлення) і різних практик переконання ²².

Підсумовуючи ці стислі «нотатки про мистецтво нарад», де час і простір раптом виявилися справжніми інструментами впливу в імовірному світі планів, звітів і оцінок, дамо, нарешті, визначення практичній риторичі.

Отже, **ПРАКТИЧНА РИТОРИКА** — це 1) визначене 2) часом і 3) простором 4) мистецтво 5) переконливого 6) свідомо-мовленнєвого 7) впливу щодо 8) імовірного виміру 9) життя. Або — просто: це 1) увиразнена в 2) мові щодо 3) часу і 4) простору 5) самосвідомість. І — нарешті: тут мається на увазі 1) мистецтво 2) свідомо-мовленнєвого 3) управління життям у 4) часі та 5) просторі.

Зважаючи на цей попередньо здобутий результат і заявлену в заголовку статті тему нашого дослідження, придивімося надалі до риторичного керування життям саме через вирішення проблеми розподілу часу як наріжної складової того, що можна було б назвати *практичною філософією часу*.

Взагалі риторичне керування світом, отже, його і власним життям з огляду на розподіл часу в знаттєвому царстві ймовірності, — тема для риторики і стара, і цілком нова. Все, про що піде мова далі, лежить на поверхні й так чи так неодноразово озвучувалось у зв'язку з риторичною проблематикою впродовж останніх двох із половиною тисячоліть. Натомість із різних — не завжди зрозумілих — причин ані філософія (в тому числі філософія мови), ані сама риторична наука поки що не здогадалися зібрати знайомі факти до купи й подивитися на них із точки зору щойно зафіксованого в нас безумовного зв'язку між риторикою та управлінням у часі ²³.

²² Цю специфіку спілкування в різних аудиторіях і, відповідно, за допомогою різних способів мовлення — на прикладі організації (не)вдалої комунікативної взаємодії між традиційними гілками державної влади («владами», за Гегелем) — продемонстровано автором у (Сватко, 2009, с. 80–83).

²³ Риторичне визначення управління і влади я дам наприкінці статті — поки що в нас для цього нема відповідного інструментарію.

Між тим, практична риторика дає змогу вирізнити принаймні десять «образів часу». Вони потребують цілком певного розподілу переконливого мовлення як правильного *resp.* ефективного керування комунікацією в часі. Ці риторичні «образи часу»²⁴ по-різному увиразнюють нашу самосвідомість і нашу діяльність, по-різному реалізуються в мові — їх узагалі бажано не плутати в реальній комунікації.

Я спеціально розглядаю зазначену проблему в авторському — підготовленому і читаному мною в «Києво-Могилянській академії» — магістерському навчальному курсі «Практична риторика і управління комунікацією». Деякі з риторичних образів часу і відповідні їм стратегії оволодіння майбутнім представлені в іншій великій статті, що буде надрукована в двох частинах. У цілому ж ідеться про такий «образний» набір:

- 1) часові образи роду як кривно скріпленого групового людського життя;
- 2) часові образи людської діяльності:
  - а) часові образи дієвої людської самосвідомості;
  - б) часові образи ймовірного знання;
  - в) часові образи проектної діяльності — діяльності щодо цілеспрямованого оволодіння майбутнім;
  - г) часові образи інтелектуальних типів — дієвців проектної діяльності;
  - д) часові образи проектного мовлення, чи типів проектної комунікації, — мовлення щодо цілеспрямованого оволодіння майбутнім;
- 3) часові образи влади;
- 4) часові образи владної комунікації, або владного мовлення;
- 5) часові образи проблем.

Першу позицію варто залишити авторам серії досліджень, присвячених так званій теорії покоління, — В. Штраусу і Н. Хоу, чия друга чи третя спільна книга, «*The Fourth Turning an American Prophecy* — Четверте перетворення: американське пророцтво», закріпила відповідну термінологію як щодо самих поколінних архетипів, так і щодо «поколінного» поділу історичних епох (Strauss & Howe, 1997). Третю–п'яту позиції я спеціально розглянув у згаданій вище статті «Духовність особистості у світлі освіти, риторичних образів часу та опанування власного майбутнього» (частина I «Освіта — Держава — Управління — Світ проєктів»; частина II «Ораторика — Конфліктний світ державної влади — Світ промов і проблем»), що має з'явитися

до кінця 2023 року. Тому нам є сенс надалі зосередитися передусім на позиції 2 з її п'ятьма складниками (див. 2, а–д), що й дасть змогу в подальшому продемонструвати, як будувати комунікацію з майбутнім, і що це таке взагалі — *спілкуватися з ним*.

Отож, почнімо говорити про майбутнє — і спілкуватися з ним спеціалізованою «мовою мети».

III. Риторичні образи часу: риторика мети — результату — оцінки

La *noeud verbal*, que l'on trouve au centre de la plupart de nos langues européennes... exprime tout un **petit drame**. Comme un drame en effet, il comporte obligatoirement un **procès**, et le plus souvent des **acteurs** et des **circonstances**²⁵.
(Tesnière, 1959, p. 102_[1В 48, 1])

Відразу домовимось: я не збираюся тут занурюватися у глибини психології діяльності, зокрема — діяльності мовленнєвої.

Тобто я не маю на меті спеціально, поза власне риторичного контексту, розглядати її «вертикальну»²⁶ чи «горизонтальну»²⁷ структуру. Також я не буду озвучувати валентні позиції актантів — «осіб чи предметів (*les personnes ou choses*), що тією чи тією мірою беруть участь у процесі — *qui participent à un degré quelconque au procès*» (Tesnière, 1959, p. 105_[1В 50, 1])²⁸. Але вже тут ми бачимо: цей процес розгортання ситуації, власне, ця «драматургія» перетворює її на «цілу невелику драму» (див. епіграф). Ось такою «драмою» і постає будь-яка дія в універсальній (стереотипній) ситуативно-діяльнісній «картині світу». Тим не менше, наше нагальне завдання виглядає інакше: промалювати саме часові образи діяльності, ці суттєві складові риторичних образів світу. Вони мають важливе значення як

²⁵ «Дієслівний вузол, який ми знаходимо в центрі більшості наших європейських мов... виражає цілу невелику драму. Як справжня драма, він обов'язково містить у собі процес і — дуже часто — дійових осіб та обставини» (Л. Теньєр. Засади [вихідні складові] структурного синтаксису).

²⁶ Пор.: *операції*, що реалізуються відповідно до умов → *дії*, що реалізуються відповідно до мети → власне *діяльність*, що реалізується відповідно до мотиву (= суб'єктивно зрозумілої причини).

²⁷ Пор.: орієнтування → планування → реалізація → контроль.

²⁸ Пор. висловлення 'Я спілкуюся'. Граматика дозволяє наростити/уточнити його через низку запитань: «із ким?», «де?», «коли?», «про що?» *etc.* Кількість цих запитань зумовлено не лише можливостями дієслівного керування. Йдеться також про відображені у глибинах семантики природної мови 1) логіку і 2) передбачуваних учасників реальної ситуації: її акторів-дієвців, а ще об'єкта, інструмент, місце, час, умови, причину чи мету дії *etc.* Визначити актанти — мовою лінгвістів, «заповнити актантну сітку». Тобто, за Теньєром, — уточнити дійових осіб та обставини дії.

²⁴ Назвемо їх для зручності подальшого викладу саме так.

інструмент розподілу дієво-впливового керування ним.

І тут передусім впадає в око дещо очевидне. Діяльність, ця привілейована сфера і суттєва ознака людини, має три чітко окреслені на шкалі часу виміри:

- 1) вимір, орієнтований на майбутній час, — це її мета;
- 2) вимір, начебто орієнтований на теперішній час, — це її результат;
- 3) вимір, начебто орієнтований на минулий час, — це її оцінка.

Тобто з погляду практичної риторики як свідоми-мовленнєвого управління життям у часі-просторі, — а зараз мова саме про час — так ось, мета, результат і оцінка постають трьома наріжними часовими образами людської діяльності. Вони чітко розподілені між трьома часовими планами: майбутнім, теперішнім і минулим, хоча насправді, як ми переконаємося, справа стоїть значно цікавіше — звідси й наше обережне «начебто». Придивімося до них уважніше.

Почнемо з власне майбуття, а чому — це стане зрозумілим трохи пізніше.

Отже, мету можна попередньо визначити як 1) імовірний, 2) граничний, проте 3) досяжний, 4) напрямлений свідомістю *resp.* усвідомлений 5) момент будь-якої діяльності, розглянутої 6) в аспекті свідомого оволодіння 7) майбутнім. Поза мети діяльність у принципі неможлива саме як діяльність, бо тоді її не відрізнити від біологічно обумовлених інстинктивних порухів. Додам: *поза межами* конкретної мети — як «цієї ось» мети — вона переорієнтується на *іншу* мету як *інша* діяльність.

Розгляньмо отримане визначення мети докладніше, щоб краще зрозуміти, як нам спілкуватися мовою мети, а потім — і мовою результату та оцінки.

Відразу наголосім: мета — це саме *ймовірний* момент діяльності. Ймовірність у цьому випадку підкреслює контингентний, буквально — не-необхідний, характер будь-чого, що так чи інак пов'язане з майбутнім. І це зрозуміло, адже майбутнє — те, чого ще нема. Точніше, воно вже є, втім, лише як певний смисл, точніше, ідея. Але — поки що *без*, проте *на тлі* її фактичного втілення. Інакше кажучи, воно є як певна осмисленість майбуття в самій його ідеї. А це означає: перед нами не безальтернативна необхідність чистого смислу, що цілком незалежний від будь-якої фактичності взагалі. Це ж бо лише там, у сфері чистого смислу 2×2 завжди дорівнює чотирьом — незалежно від того, чим або якими насправді могли б бути в житті дві

пари речей, якщо їм випало б утілювати цей смисл, об'єднавшись у підсумковій четвірці.

Аж тут, у царині мети, ми маємо інший за своєю, сказати б, «історією» смисл. То не є сам чистий смисл, а є смисл, спеціально узятий/розглянутий в аспекті його ймовірного — безкінечно різноманітного — фактичного втілення. Проте поки що — *без* самого цього втілення. Це і є, нагадаю, те, що філософи називають *ймовірністю*.

З іншого боку, спом'янута в нашому попередньому визначенні мети граничність цільового моменту діяльності прямо передбачає принципову а) можливість і б) скінченність, власне — в) досяжність, такого ймовірного діювання, притаманний йому потяг — хай наразі ідеально, — та все ж, так би мовити, «дотягнути-ся до кінця справи». Додам: на відміну від мрій, де це зовсім не обов'язково передбачати взагалі. [*Розслабтеся — і мрійте на здоров'я!*]

Як і чим дотягнутися? Про це — трохи згодом.

А зараз лише наголошу: відзначена нами раніше напрямленість мети означає її принципову орієнтованість саме на таку ідеальну границю. В цьому сенсі, як неодмінно зазначили б математики, мета — величина не скалярна, не власне числова, а векторна, отже, сяк чи так спрямована.

Спрямована — але куди саме?

У нашому випадку — до границь речей. Туди, де камінь урешті обернеться прекрасною статуєю, дерево — голим ліжком, а тужне просиджування в університетській аудиторії — омріяним/оплаченим дипломом про вищу освіту. Це тут, добігши до власних смислових кордонів, речі далі втілюються у своїй справжності й отримують свої імена. Або, мовою Аристотелевої «Політики», досягають блага, тобто відтепер *фактично* постають самими собою — повертаються до себе, справжніх²⁹. І що цікаво — повертаються *через майбутнє*, через свідому мандрівку до нього.

[*У світлі цього висновку напрочуд точно виглядає одна часова інтуїція Бл. Августина.*

²⁹ Стагірит пояснює це так: «...τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες — адже будь-яка діяльність вчиняється з огляду на передбачуване благо» (Aristóteles, 2018, р. 4 [а. 1.1252a 3–4]). До речі, варто нагадати: античне «благо» від початку не мало звичного для нас суто «морально-етичного» присмаку. Благо будь-якої речі передбачало гранично повне розкриття цієї речі в її життєвих проявах, отже, її цільове визначення — для себе і для всіх інших. І справді, ось у автора в руках звичайна ручка. Чи є в мене сумніви, що це саме ручка, якщо я щодня вдало користувався нею і жодного разу не помилюся? Звісно, ні — й тоді це *блага* ручка. А мій стіл — це справді стіл? Теж ані сумнівів. Тому і для мене, і для античного грека це, точно, *благий* стіл. Ці ручка і стіл є благами, бо щойно достеменно явили самих себе — і тим відбулися, сталися як *саме такі* речі. Отже — вочевидь утілили мету власного існування: бути ручкою чи столом.

Гіппонезь висловив її у XXI главі 11-ї книги своєї «Сповіді»: «Sed unde et qua et quo praeterit, cum metitur? unde, nisi ex futuro? qua, nisi per praesens? quo, nisi in praeteritum? Ex illo... quod nondum est, per illud quod spatio caret, in illud quod jam non est — Але звідки, яким чином і куди плине (час. — Ю. С.) услід його вимірюванню? Звідки, як не з майбутнього? Яким чином, якщо не через теперішнє? Куди, крім минулого? Від того... чого поки ще нема; через те, в чому нема протягу; до того, чого вже нема» (S. Aurelius Augustinus Hipponensis Conf, 1729, р. 146 [XI 27 B]). Або так: від ідеї — через її втілення — до смислу втілення! І це лише тому, що ідея, власне, те «ціле» будь-якої речі, де річ, узята як предмет знання, раз і назавжди дорівнює самій собі по суті, логічно — не фактично! — має передувати будь-якому своєму частковому втіленню в тому чи тому конкретному матеріалі, розмірі або кольорі etc. А інакше нема чого й утілювати. Здається, у Бл. Августина — про це.]

Отож, у меті людина вперше чинить насправді карколомний, проте цілком свідомий акт — і це є акт смислового оволодіння до того невловимим майбуттям.

Але ж в особистісно відцентрованому світі³⁰, тобто у світі, що має належати особистості, оволодіти означає зробити своїм, привласнити. Тож людина в меті ініціює не що інше, як процес ідеального привласнення свого особистого майбутнього, користуючись тут самою метою як інструментом. Уперше дотягнувшись до майбуття, вона нарешті зустрічається з ним у його ідеї. І тут, повернувшись до кількох полишених раніше питань, прояснімо справу остаточно.

Дотягнутися до майбуття — а це як? Або — чим? Ну звісно, не фізично.

Тоді — як? А так: у розумі й розумом.

Адже лише розум здатен працювати зі смислом в адекватний йому, смислу, спосіб. Тобто — (с)мислити. Смыслити — це ж і є спосіб буття розуму: розум живе не гастрономією, не відчуттями, навіть не уявою — мисленням. Тільки, як ми встигли переконатися, мислить він тут не сам чистий смисл, а смисл перед лицем його ймовірних, отже, майбутніх фактичних утілень. Самих по собі їх ще нема — саме фактично. Проте вони вже є символічно — для смислу. Тому це не просто мислення — це мислення ідеї, що розгортається саме в символічному просторі ймовірності.

³⁰ Пор. *Світ Людини*, наприкінці якого ми нині трагічно опинилися. Див. докладніше про цей авторський концепт хоча б в одному з його останніх «креслень» у (Сватко, 2015b, с. 239–255).

Як же нам правильно мислити цю ймовірність, і як щодо неї ефективно спілкуватись?

Тут мали б допомогти професіонали — і бажано не ті, хто рухається навпомацки, лише «на досвіді», як ми це часто бачимо у знаних і заслужено популярних порадишах із менеджменту. Ні, нам потрібні ті, хто вміє працювати зі смислом навпрост. Назвемо їх філософами.

Щодо перших зі щойно згаданих персонажів, то ось, наприклад, на яке своєрідне визначення мети діяльності організації ми натрапляємо в одному з найпопулярніших посібників із менеджменту — економічних засад управління. Йдеться про навчальну книгу «Management: Individual and Organizational Effectiveness — Менеджмент: Індивідуальна та організаційна дієвість» відомого фахівця — професора економіки Майкла Мескона (Michael H. Mescon), а також його співавторів — письменника і політичного активіста-лібертаріанця Майкла Альберта (Michael Albert) і Франкліна Хедоури (Franklin Khedouri).

Так ось, тут мету фактично, а не символічно, як у нас, ототожнено з результатом. Адже цілі в організації — це «конкретні кінцеві стани чи шукані результати, котрих хотіла б досягти група, працюючи разом» (Мескон и др., 1997, с. 492). Вони мають бути конкретні, вимірювані й досяжні; вони орієнтовані на очікувану «кінцевість», отже, на майбутнє та поділяються на довго-, середньо- і короткотермінові (Мескон и др., 1997, с. 188–189). Але при цьому годі чекати, що автори — поза наведені ними повчальні корпоративні приклади — осмислено просвітять нас, як усе-таки правильно мислити, тобто як саме бачити в розумі символізоване в дієвих цілях майбутнє, і як про нього правильно говорити. Тут якась суцільне чародійство — мана для посвячених, невловима інтуїція геніального вищого керівництва. Випадковість?

І що ж з усім цим робити нам? Чекати на допомогу начальства? А якщо начальство — це ми? І ми наодинці з майже неосяжним полем імовірності? А там — суцільна ентропія, їй-Богу.

Значно ближчими до суті справи виявляються дослідники, які співвідносять цілі з орієнтирами — «границями», «звідки все починається»³¹.

Зокрема, такий підхід демонструє знаний математик, економіст, фахівець із питань корпоративного управління і родоначальник концепції стратегічного менеджменту Ігор Ансофф (H. Igor Ansoff). В одній зі своїх чи не найвідоміших

³¹ Пор. лат. *oriori* — зокрема «брати початок», «зароджуватись», «сходити».

книг, що саме й має назву «Стратегічний менеджмент — *Strategic Management*», він, до слова, зазначає: «Оскільки для відбору проєктів використовуються як стратегії, так і орієнтири, може видатися, що це одне. Проте це різні речі. Орієнтир являє собою мету, котрої прагне досягти фірма, а стратегія — засіб для досягання мети». І слушно додає: «Орієнтири — це вищий рівень прийняття рішень. Стратегія, виправдана за одного набору орієнтирів, не буде такою, якщо орієнтири організації зміняться» (Ансофф, 1989, с. 28).

Цікаво, що тут на нас чекає зустріч із тією граничністю, що її ми раніше внесли до власного визначення мети. Натомість і цей автор залишає читачів безпорадними щодо відповіді на ключове запитання: як їм усе ж таки мислити ціль та ефективно спілкуватися про неї? І хоча інший відомий фахівець, один із «батьків» наукової дисципліни під назвою «Менеджмент організації», Пітер Друкер (Peter F. Drucker), у своєму знаному підручнику «Менеджмент», написаному разом із Джозефом Макьярелло, а саме в підрозділі «*Managerial communication* — Управлінська комунікація», спеціально зупиняється на так званому цільовому управлінні та його значенні для ефективної комунікації як певного «образу дії» й «певного методу організації», запропоновані ним висновки та рекомендації також відверто розчаровують.

П. Друкер, зокрема, зазначає: «Обов'язковою умовою ефективної комунікації в організації є цільове управління. Воно потребує від підлеглого обмірковування ситуації та висловлювання керівнику своїх висновків щодо власного внеску в діяльність організації та окремого її підрозділу» (Друкер & Макьярелло, 2010, с. 432). Але ж очевидно, що це, передусім, комунікація не щодо мети, а щодо результатів, досягнутих відповідно до раніше вже сформульованої мети, а також щодо їхньої «цілеорієнтованої» оцінки. При цьому сама мета і тут залишається мало не містичним продуктом діяльності своєрідного деміурга — вищого керівництва.

Ми не деміурги, тож спробуймо розібратися з цими питаннями точніше.

Тут нам стане у пригоді один відомий і, як виявляється, вельми актуальний сьогодні фахівець із безпосередньої роботи зі смыслом, у цьому випадку — зі смыслом феномену мети. Інакше кажучи — філософ. Його відділяють від нас уже майже дві з половиною тисяч років. Я маю на увазі норовистого учня Платона — Аристотеля. Ми знову повертаємося до нього.

В Аристотеля є одне чудове вчення. Свого часу я видобув його з початкового десятирядко-

вого фрагмента [А 4, 1359a 30–39] четвертої глави першої книги «Риторики» (Aristóteles, 2002, р. 15) — і зараз час його пригадати. Пригадати — і зробити з цього античного спадку кілька важливих висновків про способи нашого мислення і мовлення щодо майбуття в ситуації наради.

Нарада — це різною мірою свідомо діяльність із виголошення дорадчих промов. Сама її суть полягає найперше в говорінні про майбутнє. Адже радяться люди зазвичай стосовно того роду благ і зол, що «καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι — можуть бути і не бути», як дещо загадково — і ми на це звертали увагу — висловлюється Стагірит у «Нікомаховій етиці» й у своїй «Риториці» [1359a 32]: він, цей дивний рід речей, уже є у смислі, та його ще нема фактично. Отже, мова точно про майбутнє. Втім, спом'янувши в цьому контексті античного філософа, я все ж почну із власного прикладу — він багато чого нам прояснить. Звернімося до навчального досвіду університетської молоді.

Отже, запитаймо: «Чи можна вважати, принаймні, однією з цілей навчання молодих людей, скажімо, на магістерській програмі університету написання магістерської дипломної роботи?».

Звісно, правильна відповідь: «Ні». Але чому?

Та тому, що написання дипломної роботи є саме *необхідна* передумова отримання гарантованого державою документа про повну вищу освіту. Тож тут ми маємо справу зовсім не з притаманною меті модальністю ймовірності, а з цілком протипоказаною меті як спеціальному інструменту символічного привласнення майбуття модальністю необхідності. Але ж майбутнє не є — й не може бути — необхідним через власну фактичну багатоваріантність: воно ж бо ще фактично взагалі не відбулося. Його просто *ще нема*.

Натомість чи може мета навчання за цих умов все ж таки хоч якось стосуватися написання дипломної роботи?

Звісно, може.

Вона може найперше полягати в тому, щоб написати цікаве, змістовне чи оригінальне дипломне дослідження. І ще інакше: написати дослідження, що творчо продовжуватиме чиїсь бакалаврські студії або, навпаки, відкриватиме для когось нових авторів, нові джерела, нові дослідницькі перспективи, методики й технології. Нарешті, це може бути дослідження, особистісною метою для якого стала б омріяна співпраця з великим ученим, філософом, взагалі — видатним професіоналом в обраній галузі знання. І наостанку: диплом, серед іншого, можна розгляда-

ти як грамотну «відписку», своєрідну «технічну вправу», тест «на швидкість» чи «обсяг» — ба навіть предмет дружнього парі на ту саму швидкість чи вправність.

Усе це цілком імовірні варіанти — звісно, за певних умов. По-перше, в людини має бути право вибору мети. Тобто цей вибір так чи сяк, у будь-якій мірі, але повинен залежати в тому числі й від неї. А по-друге, ця людина має хоч якось — знову ж таки в будь-якій мірі, — але знати, що вона *в принципі* робить.

Натомість звідки взагалі в неї щойно з'явилася вся ця купа варіантів?

Усе дуже просто, хоча й неочевидно для тих, хто вперше стикається з мисленням і формулюванням мети як із проблемою.

Передусім ми розчистили місце для такого «цілеспрямованого» мислення і говоріння. А саме: ми розрізнили в дійсності, тобто в тім довкіллі, де має розгортатися діяльність із написання дипломної роботи, дві її принципово різні сфери — і водночас два різні погляди на саму дійсність. То є, як нам раніше відкрилося, сфера необхідності та сфера ймовірності. Друга з них — це і є шукане обійстя майбутнього, де приховано нашу мету, а наші дії відповідно до їхнього ймовірнісного опису перетворюються на *події*.

Свого часу цей стан речей чудово передбачив нобелівський лауреат Ілля Пригожин у вступі до своєї книги «*Order out of Chaos — Порядок із хаосу*».

Аналізуючи вислів «стріла людської історії» услід видатній здогадці сера Артура Еддінгтона про «стрілу часу, *time's arrow*», оприлюдненій тим у праці «*The Nature of the Physical World — Природа фізичного світу*» (Eddington, 1929, p. 68), Пригожин особливо наголошує на одній важливій думці свого колеги. Опис фізичної картини світу, цитує він Еддінгтона, може базуватися на двох вихідних засадах (Prigogine & Stengers, 1989, p. 8):

- 1) у фізичному світі діють так звані первинні закони (*primary laws*), що управляють поведінкою окремих часток (*control the behavior of single particles*), і опис цієї поведінки недостатній для розуміння системи як цілого (*a system as a whole*);
- 2) у фізичному світі діють так звані вторинні закони (*secondary laws*), що стосуються сукупності атомів або молекул (*collections of atoms or molecules*) — і вони незвідні до законів первинних.

Продовжуючи і розвиваючи цю думку, І. Пригожин уже в наступній своїй книзі, «Час, хаос,

квант», пропонує розглянути два можливі наслідки щодо «здогадки Еддінгтона» й урахувати при цьому наявність «стріли часу»:

- 1) у фізиці панують «первинні», або детерміністичні, закони механічного світу, тож усі процеси в ньому мають принципово оборотний, або симетричний, характер, і майбутнє за цих умов *дорівнює* минулому;
- 2) у фізиці панують так звані «вторинні», чи статистичні, закони — і це закони історичного світу, де насправді повторюються не самі події³², а лише обійняті ними у світі позиції, тож усі процеси тут мають принципово необоротний, або асиметричний, характер, майбутнє прямо *не повторює* минуле, і всі ми є «діти» цієї «стріли часу» (Пригожин & Стенгерс, 1994, с. 5);

Першу позицію в рамках вирішення питання, за яких умов пояснення задовольняє вимогам науковості, згадуваний нами на початку статті Г. фон Врігт назвав «галілеївською традицією» (*galilean*), а другу — «традицією Аристотеля», (*aristotelian*) (Wright, 1971, p. 2_[1]). Ширше їх можна позначити як каузальну і телеологічну. Сам Пригожин був переконаний у незворотності (*irreversibility*) часу та асиметрії минулого і майбуття (*temporal asymmetry*) стосовно подій як явищ імовірного чотирирівмірного світу (Prigogine & Stengers, 1989, p. 239). І то є саме світ історії, або світ, де присутня людина.

Отож, майбутнє в людському світі історії, вочевидь, не дублює ні минуле, ні теперішнє «один в один». В іншому випадку ми нараз опинялися б у дивовижній ситуації, коли:

- а) минуле втрачається як минуле через своє безупинне відтворення;
- б) майбутнього як чогось принципово нового взагалі нема;
- в) є лише теперішнє — й воно безупинно триває без мети чи оцінки, втративши звичний ще для Бл. Августина вигляд непротяжності, миті.

На щастя, це не так: майбуття завжди містить елемент несхожості на своїх попередників. Цим і обумовлено наш перший набір цілей у наведеному прикладі з дипломним дослідженням: серед них, нагадаю, недарма були спом'януті цікавість, змістовність й оригінальність.

Власне, те, що ми щойно отримали, цілком відповідає першому з можливих п'яти дослідницьких «кроків» у напрямі цілі й узагалі проблеми майбутнього. Його свого часу вчинив Аристотель у пошуках відповіді на запитання: «Коли ми маємо вмикати нашу риторичну вправ-

³² Вони розгортаються у площині ймовірності.

ність?». Щодо «кроків» 2–5, ми зробимо їх самостійно, наслідуючи інтуїції Стагірита, але й продовжуючи її в сьогодення.

Це і є те, що я у своїх дослідженнях називаю п'ятикроковою риторичною «аксіоматикою Аристотеля»³³ — і тут, у рамках аналізу риторичних образів людської діяльності саме, час навести її повністю. Цей «сюжет у сюжеті» композиційно заслуговує на маленький «текст у тексті», який я запропоную надалі.

Опускул щодо риторичної «аксіоматики Аристотеля»

Отож, розгляньмо далі, як виглядає позичена мною колись зі Стагіритової «Риторики» аксіоматика, що нині перетворилася на п'ятикрокову процедуру потрапляння до ймовірного світу, і де перший крок залишається за філософом зі Стагіри. Автору неодноразово доводилося коментувати цей перший порух на шляху до риторичної зустрічі з майбуттям³⁴, тож зараз обмежимося тими новими деталями, що прямо обумовлені нинішньої темою.

Натомість попередньо пригадаймо те, з чого ми починали, а саме визначення риторики як переконливо вираженої в мові вільної самосвідомості — синтезу розуму, волі й почуття в орієнтованому щодо майбутнього дієвому просторі ймовірності. З огляду на це ми надалі умовно розподілимо «аксіоматику Аристотеля» на три класи аксіом: 1) аксіоми розуму; 2) аксіоми волі; 3) аксіоми почуття.

Тоді отримана загальна картина щодо інсценування «мистецтва нарад» задля оволодіння майбутнім і тим самим його привласнення через нашу діяльність виглядатиме так (Aristóteles, 2002, p. 55_[A 4, 1259a 30–40]):

§ III. 1. Риторична аксіоматика вільно-дієвої самосвідомості

А. АКСІОМИ РОЗУМУ, АБО ЩО ТРЕБА УСВІДОМЛЮВАТИ, ПОЧИНАЮЧИ НАРАДУ:

1. Нарада як практична реалізація риторичного мистецтва переконування виникає лише щодо поки що ймовірних речей³⁵, адже все, що є необхідним, має місце незалежно від нарад.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. Нагадаю: необхідність ми маємо там, де є смисл як такий, чистий

смисл (скажімо, «двійкість», двоїстість, як така, як число) — і йому, нейтральному щодо будь-яких власних утілень, «начхати» на факт (= фактичні пари речей: олівців, баранів, аудиторій чи дерев).

Чому б це так?

Тому, що всі ймовірні факти, що дотичні до такого смислу, *по суті* втілюють саме його. Через це О. Ф. Лосев у «Діалектичних засадах математики» зауважує: «Якщо ми будемо безкінечну кількість разів виміряти кути евклідовського трикутника і безкінечну кількість разів сума їх виявиться дорівнюваною двом прямим [кутам], то це й означає, що та теорема [про суму кутів трикутника]... є найсправжнішою необхідністю». І це тому, додає він, що все смислове «взагалі відрізняється від фактичного, інобуттєвого (щодо смислу. — Ю. С.) тим, що воно є безкінечною мірою те, чим інобуттєве є лише скінченною мірою» (Лосев, 1997, с. 189).

У нестрогому, не суто категоріальному сенсі, з яким працює практична риторика, до сфери необхідного належить усе, що можна прийняти як незаперечно наявне. З огляду на силу незаперечності (не плутати з доказовістю!) тут за спаданням вирізняють такі шість риторичних позицій:

- 1) очевидне — сприймається як таке всіма: 'Все, як завжди, в цьому світі: ніч змінює день';
- 2) загальновизнане — можуть пересвідчитися всі: 'Всі люди смертні';
- 3) встановлене законами: 'Всі громадяни України мають право на освіту';
- 4) встановлене звичаями: 'Слід поважати старших', 'Де два українці, там три гетьмани';
- 5) прийнятне для обох сторін: 'Лідери двох держав вирішили зустрітися в форматі «без краваток»';
- 6) те, що не відхиляється обома сторонами: '[Хай] краще солом'яна згода, як золота звада!'

Із цього «фонду переконливості» й формується набір так званих зовнішніх, або «позариторичних», аргументів — прецедентів (= попередніх рішень³⁶) і прямих підстав для посилення: зізнань, наявних свідчень свідків/очевидців, офіційних документів (включно зі звітами), а також норм (законів, постанов, присяг), титулів, статусів чи авторитетних суджень. Варто розуміти, що зміни в розподілі сфер необхідного й імовірного, як правило, свідчать про те, що тут змінюється, отже, переходить до становлення

³³ Кроки 2–5 з огляду на попередні міркування я позначу як «аристотеліанські» за духом.

³⁴ Див. хоча б у (Сватко, 2014b, с. 11–12).

³⁵ Пор. хоча б так званий нульовий цикл проєкту.

³⁶ Пор.: '— Чому ви обрали саме наш університет? — Тут учився мій батько!'

сама звична картина світу³⁷. Мова маркує цю ситуацію паремічним висловом (тут — прислів'ям) 'Закон — як дишло: куди повернеш — туди й вийшло'.

2. Нарada виникає лише щодо нині залежних від нас (1) або зроджуваних нами самими (2) ймовірних речей (3)³⁸, адже все випадкове чи природне саме по собі є можливим незалежно від нарад.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. На цій аксіомі зазвичай базується вихідний стан справ³⁹ у рамках чинної картини світу, а відтак нею живляться притаманні йому «порядки денні». Пор. у цьому плані нинішній світовий порядок денний щодо клімату. Він позиціонується саме як такий, що зроджений нами самими, отже, залежний від нас. Ставити його під сумнів — пропонувати змінити згаданий вихідний стан справ у чинній картині світу. Іншими словами, наражатися на небезпеку отримати а) осуд з боку еліт — керівників проєкту «Сучасна картина світу» та б) імідж бунтівника проти засадничих принципів такої «картинки». Отож, як виявляється, наради в цій, залежній від нас, «зоні ймовірності» потребують а) обережності, б) розуміння їхніх та власних кордонів і в) «знання в обличчя» їхніх охоронців-«прикордонників». [Що, втім, зовсім не відміння бажаності інколи передавати кути меду — «перетинати кордон»!]

3. Нарada виникає лише щодо вже відомих нам (1) імовірних речей (2), адже все невідоме є можливим незалежно від нарад.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. У контексті нашої (= залежної від нас і зродженої нами самими) проєктної діяльності як діяльності з оволодіння майбутнім у нас мають бути, й зазвичай є, певні відомості щодо її складників: теми, проблеми, вихідного стану справ щодо складу і соціальних статусів учасників, витрат, ресурсів, умов реалізації та звітності *etc.* Нагадаю: в рамках «прописаної» в парадигмі біхевіоризму *теорії соціального обміну* Гоманса–Блау (*social exchange theory*, George Homans — Peter Blau) ресурсами визнають: 1) любов, 2) статус, 3) послуги, 4) товари, 5) інформацію, 6) гроші, а також, звісно, 7) час і 8) власні зусилля, точніше, саму готовність їх витратити. Відповідно, тут розрізняють три види витрат:

а) вкладені — вони здійснюються за власним бажанням для отримання ресурсу за форму-

лою 'Я хочу щось мати, тож *можу* щось віддати за це';

б) прями — вони здійснюються за необхідності, або відповідно до наявних умов обміну, за формулою 'Я хочу щось мати, тож *змушений* щось віддати за це';

в) випадков, або попередні, — вони здійснюються в надії на майбутню винагороду (пор. «нульовий» етап проєкту) за формулою 'Я сподіваюся щось мати, тож *згоден* щось віддати за це'.

Нарешті, соціальний статус зазвичай визначають за трьома позиціями: 1) вік (включно з поколінним архетипом), 2) стать, 3) соціальне положення на шкалі «керівник ↔ підлеглий». Що ж до теми, проблеми і складу учасників проєкту, про це ми докладніше поговоримо на наступних етапах запровадженої нами за допомоги Аристотеля загальної «аксіоматизації» людської діяльності в часі. А тут завершується наше зонування сфери ймовірного *як такої*.

Б. АКСІОМА ВОЛІ, АБО ДО ЯКОЇ МЕЖІ МАЄ ТРИВАТИ НАРАДА:

4. Нарada розумно обмежена нашими можливостями щодо реалізації прийнятих рішень, адже все, що поза ними, є можливим незалежно від нарад.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. Нагадаю, що наші можливості найперше визначаються трьома вимірами, що забезпечують ефективну діяльність із реалізації власних планів стосовно зустрічі з майбуттям, або стосовно власного проєкту, а саме: а) статусами, б) ресурсами, в) повноваженнями.

В. АКСІОМА ПОЧУТТЯ, АБО З ОГЛЯДУ НА ЩО ОЦІНЮЄТЬСЯ НАРАДА:

5. Нарada передбачає розумно визначену нами кінцеву мету нашої діяльності, адже все, що є безцільним, може трапитися незалежно від нарад.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. Нагадаю, що ми розглядаємо діяльність з точки зору мети, отож — в аспекті нашого оволодіння майбутнім. Адже в широкому сенсі такою метою і є привласнення майбутнього, отже, зустріч із самим собою на тлі ймовірних змін вихідного стану справ у чинній картині світу або самої такої «картинки». В будь-якому випадку перед нами діяльність проєктна.

Наведені аксіоми цілком окреслюють у теоретичному плані ту площину, де свідомо використовується риторичне мистецтво нарад. Широко кажучи, це відокремлена від сфери необ-

³⁷ Останнє за часом авторське визначення поняття «**КАРТИНА СВІТУ**» в загальній його інтерпретації, а саме як історії, типологічно обґрунтованої в «епохальній» онтології та вираженої в «епохальній» культурі, див. у (Сватко, 2020, с. 27).

³⁸ Це може бути втілюваний нами проєкт.

³⁹ Що це таке — див. далі.

хідного і свідомо зонована щодо нас в аспектах її а) народження, б) залежності та в) відомості **ЗОНА ЙМОВІРНОГО**.

Але придивімося до цієї концептуальної побудови уважніше з огляду на проблематику саме практичної риторики, куди ми, нагадаю, потрапляємо, не лише увиразнивши самосвідомість у мові, а й «прив'язавши» її до конкретних вимірів континууму — єдиного часу-простору. Це дозволяє нам перенести акцент з самої *структури* усвідомлення ймовірності на *етапи* її усвідомлення, працюючи відтепер із маркованим у часі знанням про неї. Тоді нам відкриється нова «картинка», завдяки якій ми зможемо просунутися далі.

Отже, з'ясуємо, як розподілено цю п'ятикрокову процедуру щодо часу. При цьому сферу розуму ми відповідно до попереднього зауваження назвемо сферою знання як такого ⁴⁰, сферу волі позначимо як сферу знання щодо використання знання ⁴¹, а сферу почуття (= самопочування) — як сферу знання себе через граничне оволодіння собою ⁴². Додавання часу перетворює це — саме по собі нейтральне щодо часу — знання на знання ймовірнісне, або «конвенційне» (див. далі всі необхідні пояснення). Так наша попередня аксіоматична модель вільно-дієвої самосвідомості перетворюється нині на риторичну аксіоматику конвенційного знання.

§ III. 2. Риторична аксіоматика конвенційного знання

А. АКСІОМИ КОНВЕНЦІЙНОГО ЗНАННЯ ЯК ТАКОГО:

1. Народа виникає лише щодо поки що ймовірних речей: знаттєва позиція в часі — наше майбутнє, але саме з погляду теперішнього.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. Позначимо щойно окреслену «зону майбутнього з погляду теперішнього» як *зону бажань* — не потреб. Адже потребують *необхідного*, а бажують *ймовірного* (реалізації інтересів, пропозицій, прохань, забаганок *etc.*), до того ж — серед того, чого нема або в чому є нестача, і що, ймовірно, знайдеться в майбутньому. В цьому сенсі того, що вже є чи гарантовано *має* бути, не треба бажати: це ж бо «наявне», отже, в суто риторичному сенсі — не-обхідне. [Хоча дечого *необхідного* є *сєнс періодично позбавлятися* — *наприклад, деяких старих речей!*]

⁴⁰ Адже зі знанням ми зустрічаємося саме в розумі.

⁴¹ Адже воля — це саме практичний розум. Нині то є сфера компетенцій.

⁴² Адже почуття — це розумне віднаходження себе будь-де. Хоч у майбутті.

Так ми отримуємо можливість позиціонуватися у сфері знання через зону бажань та її остаточне увиразнення завдяки власній «границі» — прямо пов'язаній із реалізацією бажань *зони задоволення* ⁴³. Для цього ми щодо нашої чинної картини світу зазвичай вирізняємо два стани справ, а саме: вихідний і бажаний ⁴⁴. Саму ж культурно-символічну **КАРТИНУ СВІТУ** ми, дещо спрощуючи попереднє визначення, сказати б, «у робочому порядку», надалі розумітимемо як «історію, усвідомлену в певному культурному контексті» (Сватко, 2017, с. 10). Відповідно, **СТАН СПРАВ** буде визначено тут як актуальний для розуміння момент історії, усвідомленої саме як специфічна «картина світу». Тоді **ВИХІДНИЙ СТАН СПРАВ** постане як певний момент такої картини світу, обставини якого розглядаються як підстави для ймовірних і в цьому сенсі майбутніх змін. Відповідно, **БАЖАНИЙ СТАН СПРАВ** визначатиметься надалі як момент імовірної картини світу, або момент майбутнього втілення міфу про чудесне здійснення бажань ⁴⁵. Утім, обидва ці стани справ потребують іменування, чи інакше — **АВТОРИЗАЦІЇ**. Це передбачає процедуру **ТЕМАТИЗАЦІЇ**, тобто визначення теми — авторизованої назви певного стану справ ⁴⁶. Фокусування ж погляду на майбутнє з точки зору сьогодення передбачає розгляд такого авторизованого стану справ у контексті його актуальності. В авторському, принципово особистісному світі, **АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ** передусім визначається за трьома позиціями:

- як актуальність щодо часу (формула «Чому ми спілкуємося щодо цієї теми саме тепер?»);
  - як актуальність щодо простору (формула «Чому ми спілкуємося щодо цієї теми саме тут?»);
  - як актуальність щодо автора (формула «Чому саме я, певний «Х-с», як складник і учасник саме цієї картини світу спілкуюся щодо саме цієї теми?»).
2. Народа виникає лише щодо нині залежних від нас або зроджуваних нами самими

⁴³ Але як практично позиціонуватися щодо «зони бажань»? Це й означає — формулювати мету. І якщо на границі наших бажань виявляється, що ми не бажасмо, а прагнемо — прагнемо задоволення потреб, ідеться про щось на зразок мети тактичної або взагалі суто операційної. Насправді ж, це зовсім не мета, а **завдання**. Натомість якщо ми бажасмо зустрітися зі справжнім дивом — отримати втіху не від такого задоволення потреб, а від зовсім іншого, власне, від самого досягання границі можливого, у нас з'являється мета — і ця наша мета є стратегічним інструментом опанування майбутнім (Сватко, 2015а, с. 26).

⁴⁴ Це звичний інструмент стандартного policy-аналізу, тобто прикладного аналізу владних дій.

⁴⁵ Див. авторський розгляд цього міфу в (Сватко, 2014а; 2015а).

⁴⁶ Про ймовірні варіанти чи напрями тематизації треба говорити окремо.

ймовірних речей: знаттєва позиція в часі — наше теперішнє, але саме на тлі майбутнього.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. Нагадаю: виявляється, замало лише вирізнути в дійсності сфери необхідного і ймовірного та потрапити до цієї останньої як до певної чудесної «зони бажань». Треба продовжити цей процес зонування — вже виключно в самій сфері ймовірного. [В контексті нинішнього етапу аксіоматизації — з обов'язковим урахуванням часових характеристик.]

З огляду на її зазначену вже залежність від нас отриману в такий спосіб «зону теперішнього на тлі майбутнього» варто розглядати як *зону проблемного розуміння сьогодення*. Адже сучасність зазвичай постає перед нами, принаймні, у двох своїх вимірах. Про перший, де вона виступає як зрозуміла, ми матимемо нагоду поміркувати вже на третьому «аксіоматичному кроці». Що ж до *другого виміру*, то сучасність виглядає тут не стільки як зрозуміла, скільки як *проблемна*. Проблемна саме на тлі майбуття — з погляду її власних, а головне ймовірних, перспектив.

Очевидно, що цей другий вимір сучасності передбачає для неї процедуру **ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЇ**, тобто увиразнення в розумі та мові факту проблемного, або суперечного, розуміння знання щодо наявної картини світу в контексті його ймовірних майбутніх інтерпретацій (Сватко, 2017, с. 10). У цьому сенсі **ПРОБЛЕМА** — це і є розуміння знання й, таким чином, його *авторизація*, його втілення авторським розумом в аспекті суперечності, отже, в аспекті смислової дистанції між наявним знанням і знанням ймовірним⁴⁷. Те ймовірне знання відомий фахівець із логіки множинних світів Яако Гінтіка назвав колись знанням конвенційним⁴⁸, що тільки підкреслює його ймовірнісний характер.

3. Нарادا виникає лише щодо вже відомих нам ймовірних речей: знаттєва позиція в часі — наше минуле, але саме через майбутнє.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. Продовжуючи на цьому епістемологічному, знаттєвому кроці далі зонувати в часі сферу ймовірного, ми отримуємо звичну для сучасних фентезі «зону минулого через майбутнє», або «зону проблематизованого

відомого», що сама потребує певної (пере)інтерпретації. Тут ми зустрічаємо згаданий на попередньому кроці *перший вимір сучасності*, де та виступає як принципово зрозуміла — на тлі звичного стану справ. Цей — уже третій для нас, а саме звичний — стан справ є певним моментом картини світу, що так чи так передує вихідному стану справ. Щодо нього такий звичний стан справ можна визначити як стереотипно-регулярний, або «нормальний» (= «як треба!»), за яким ми й виміряємо всі інші. Ось це «минуле», тобто саме «відоме», і співвідноситься з сучасністю через майбутнє. Зазначена процедура співвіднесення визначає, зрештою, стратегію наших дій на цьому інтелектуальному, знаттєвому кроці. Але власну назву для такої процедури ми зможемо підібрати трохи пізніше, зробивши ще кілька необхідних попередніх дослідницьких рухів. Тут завершується наше зонування ймовірності в аспекті конвенційного знання як такого.

Б. АКСІОМА КОНВЕНЦІЙНОГО ЗНАННЯ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ЗНАННЯ:

4. Нарادا розумно обмежена нашими можливостями щодо реалізації прийнятих рішень: знаттєва позиція в часі — сам ймовірний кордон між теперішнім і майбутнім⁴⁹.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. На цьому, четвертому, «кроці» ми, попередньо в цілому зонувавши дійсність і вирізнену там сферу ймовірності в аспекті розподілу конвенційного знання в часі, визначаємося нині щодо самої можливості, або потуги, знаттєво перетнути кордон між сьогоденням і бажаним нами майбуттям.

Отож, наше завдання — з'ясувати наявні обставини для такого перетину. Інакше кажучи, ми постаємо перед необхідністю сформулювати те, що в сучасних когнітивних дослідженнях називають прототипічною (= «нульовою») ситуацією. І це є прототипічна ситуація щодо майбутнього — але саме на кордоні з ним. Мається на увазі визначений і зафіксований для подальшого розуміння *комплекс загальних обставин*, що роблять можливим або неможливим виникнення, діювання та ідентифікацію певного стану справ. Того стану справ, що раніше, ще на першому нашому кроці, було тематизовано як бажаний. Я кажу тут про час, місце, причини, умови, образ і спосіб дії (= наявні форми та інструментарій) для нашої передбачуваної діяльності з оволодін-

⁴⁷ У зв'язку з цим зауважимо, що проблема — «це завжди момент інтерпретації знання саме на тлі “справжнього стану справ”... Там, де різниця між знанням як таким і знанням, узятим в аспекті його втілення-носіїства, тобто розумінням, *утраченість*, стає справжнім синтезом суб'єкта (= того, хто мислить) і об'єкта (= того, хто/що мислиться), власне, **ПРЕДМЕТОМ** (для) думки, ми й зустрічаємося з **ПРОБЛЕМОЮ**. Тож проблематизувати будь-яку тему означає не що інше, як продемонструвати можливість різного її розуміння» (Сватко, 2016, с. 7).

⁴⁸ Звідси, як можна тепер зрозуміти, й назва нашого другого кроку аксіоматизації.

⁴⁹ Звідси — проблема № 1 із приводу оволодіння майбутнім, або, як ми це попередньо визначили, з приводу його привласнення: переконати «прикордонника», який боронить цей кордон, перетнути його. Хто він, цей поки що таємничий «**ПРИКОРДОННИК № 1**»? Про це — пізніше.

ня майбутнім на підставі сьогодення, а також її можливі міру і ступінь — як своєрідну «зваженість», або *вимірність*, усіх її складників.

В. АКСІОМА КОНВЕНЦІЙНОГО ЗНАННЯ ЩОДО ОВОЛОДІННЯ МАЙБУТНІМ:

5. Нарada передбачає розумно визначену нами кінцеву мету нашої діяльності: знаттєва позиція в часі — наш принципово досяжний кордон самого майбутнього⁵⁰.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. На цьому останньому, п'ятому кроці в напрямі оволодіння майбутнім *resp.* привласнення його, коли сферу ймовірності знаттєво зоновано вже навіть у часі, а крім того, визначено й зафіксовано сам кордон між сьогоденням і майбуттям, ми постаємо перед абсолютно новим і насправді синтетичним завданням.

Нам потрібно підбити підсумок складним знаттєвим процедурам тематизації, актуалізації, проблематизації та співвіднесення, що попередньо вже мали місце в наших інтелектуальних іграх з імовірністю. Таким підсумком, де визначається сам принципово досяжний кордон майбутнього, і є те, що класична риторика називає *тезою*. Та якщо там теза — це вихідне положення, що потребує доведення (аргументів), тут, у зоні практичної риторики і на тлі риторичних образів часу, ми маємо змогу визначити тезу більш, сказати б, «часово». Отож, **ТЕЗА**, яку треба увиразнити *саме* на цьому «аксіоматичному кроці», постає як проблематизована у вихідному твердженні⁵¹ й у такий спосіб актуалізована авторська позиція щодо розуміння теми з погляду перспективи її майбутнього доведення. Як ми переконуємося згодом, це і є символічний спосіб оволодіння майбутнім за допомогою розуму й мови у структурах знання, тобто спосіб визначення і формулювання мети діяльності.

Наведений тут — нині уточнений нами в часі й у цьому сенсі цілком авторський, а втім, *аристотеліанський* за духом — варіант Стагіритової аксіоматики, як бачимо, окреслює сферу ймовірності як специфічну сферу конвенційного знання.

Зрозуміло, що риторичне мистецтво нарад має практично розгортатися в її межах і з огляду на неї. Саме в такий спосіб ми, до речі, й визначили раніше ймовірний набір цілей щодо написання дипломної роботи якимсь уявним безімен-

⁵⁰ Звідси — проблема № 2 з приводу оволодіння майбутнім, чи привласнення його: переконати цього «**ПРИКОРДОННИКА № 2**», який визначає такий кордон, не перетинати його. Хто цей новий «прикордонник»? Про це також — пізніше.

⁵¹ Логіки називають таке стверджувальне висловлення асерцією (від лат. *assertio* — букв. 'оголошення вільним чи рабом' і 'твердження').

ним магістром. Але таке практичне розгортання, як відомо (і як ми це вже бачили), передбачає *діяльність*.

Отож, ми повертаємося до власне діяльній сфери, щоб спеціально «прописати» в ній проблему мети. Нагадаю: також розкладена в часі, людська діяльність в аспекті майбутнього вимірюється метою, тоді як в аспекті теперішнього⁵² вона обертається на результат (із належною відповідною етапністю і «станами справ»), а в аспекті минулого⁵³ перетворюється на оцінку результату з погляду мети⁵⁴. Оскільки ж ми в межах щойно проведеної аксіоматизації потрапили не лише до обійстя знання, цього справжнього своєрідного смислового «кістяка» життя, а й до обійстя часу, отримавши тим самим чудову можливість розглядати таку розумну схему життя у ймовірнісному світлі майбутнього, назвемо саму ймовірну знаттєву схему майбуття **ПРОЄКТОМ**. Це дасть нам змогу, втретє самостійно придивившись до того, що ми назвали тут риторичною «аксіоматикою Аристотеля», сформулювати на її підставі набір із чергових трьох видів аксіом. І це будуть аксіоми проєктної діяльності — діяльності щодо оволодіння майбутнім.

§ III. 3. Риторична аксіоматика проєктної діяльності, або діяльності щодо оволодіння майбутнім

А. АКСІОМИ ПРОЄКТУВАННЯ:

1. Нарada виникає лише щодо поки що ймовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проєкті — оволодіння майбутнім через його прогнозування в *режимі згоданості* як виду конвенційного знання⁵⁵, тобто через тематизацію, авторизацію *resp.* актуалізацію і загальне орієнтування щодо майбутнього з погляду сьогодення й задля нього.
2. Нарada виникає лише щодо нині залежних від нас або зроджуваних нами самими ймовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проєкті — оволодіння майбутнім через теперішнє на тлі самого ж майбут-

⁵² А його відтепер, як ми щойно побачили, треба розглядати у світлі майбутнього, яким воно насправді обтяжене. Так проступає онтологічний зв'язок часів у насправді єдиному часі.

⁵³ І воно, як нині очевидно, у світлі майбуття теж виявляється складнішим за своєю природою.

⁵⁴ Точніші визначення результату й оцінки ми дамо нижче — вже в рамках наступної аксіоматизації.

⁵⁵ Мається на увазі саме режим «майбутнє задля теперішнього» за формулою 'Я [нині] передбачаю, що дещо матиме місце в майбутньому, і це є значущим для мене'. Таке інтелектуальне «ворожіння» приводить до нас майбуття на користь чи на шкоду, як корисне чи шкідливе – з огляду на його відповідність меті діяльності.

нього, або через його прогнозування в *режимі ознаменування* як другого виду конвенційного знання⁵⁶, тобто через його теперішню послідовну проблематизацію і планування — як поділ на «етапи» і «стани справ», а ще через моніторинг, коментування і дослідження досягнутих проєктних результатів як знаків фактичного оволодіння майбуттям.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. *Результат* — це гарантована проєктом форма фактичного втілення мети⁵⁷.

3. Народа виникає лише щодо вже відомих нам імовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проєкті — оволодіння майбутнім через його прогнозування в *режимі прикметності* як третього виду конвенційного знання⁵⁸, тобто через кінцеву оцінку досягнутих результатів і набутого досвіду на підставі відповідних ознак майбуття в минулому досвіді, а також з огляду на мету, завдяки процедурам «нормалізації» сучасності через а) звичний стан речей та б) її співвіднесення з майбутнім — у меті.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. *Оцінка* — це гарантована проєктом кількісно і/чи якісно визначена форма підсумкового синтезу мети і результату.

Б. АКСІОМА ВИКОНАННЯ ПРОЄКТУ:

4. Народа розумно обмежена нашими можливостями щодо результативної реалізації прийнятих рішень: обумовлена часом перша «прикордонна» знаттєво-дієва позиція у проєкті — безпосереднє вирішення проєктних проблем і результативна реалізація планів з оволодіння майбутнім на підставі знання «прототипічної ситуації» щодо нього⁵⁹.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. Нагадаю, що *прототипічна ситуація* — це загальні обставини щодо проєктних *resp.* досяжних перспектив *майбуття*.

⁵⁶ Мається на увазі саме режим «теперішнє на тлі майбутнього» за формулою «Я знаю/гадаю/вірю: в дечому, що має місце зараз як добре чи погане — з огляду на відповідність нормі, озивається [таке] майбутнє». Адже знамення — це по-справжньому екстраординарна подія, що натякає зі сьогодення, зважаючи на його «рівень нормальності», про можливі варіанти майбуття.

⁵⁷ Результат може бути: а) проміжним — операційним (рівень персоналу чи підрозділу організації), б) кінцевим — тактичним (рівень підрозділу чи організації) і в) перспективним для довкілля організації — стратегічним (рівень галузі й вищих за статусом організацій). Або інакше – в аспекті часу: коротко-, середньо- і довготерміновим.

⁵⁸ Мається на увазі саме режим «майбутнє через минуле (в ознаках) — і минуле через майбутнє (в меті)» за формулою «Я знав, що дещо з минулого — справедливе або несправдливе з огляду на рівність усіх щодо належного — матиме місце саме в [такому] майбутньому/матиме значення для майбутнього».

⁵⁹ За формулою «Я знаю, що дещо реалізується/не реалізується в майбутньому за таких обставин».

В. АКСІОМА КЕРУВАННЯ ПРОЄКТОМ:

5. Народа передбачає розумно визначену нами кінцеву мету діяльності: обумовлена часом друга «прикордонна» знаттєво-дієва позиція у проєкті — ствердне цілевизначання (цілепокладання) майбутнього через його прогнозування в *режимі досяжності*, а також загальна організація проєктування та контроль виконавців щодо безпосереднього оволодіння майбуттям⁶⁰.

НЕОБХІДНИЙ КОМЕНТАР. Варто звернути увагу, що в цій точці — точці керування проєктом — збігаються всі чотири попередні аксіоматичні позиції, тобто позиції щодо проєктування об'єднуються з позицією виконання. При цьому характерне для мети з погляду часової аксіоматики прогнозування в режимі досяжності так само об'єднує в собі три позиції щодо прогнозування взагалі, а саме:

- 1) прогнозування в режимі здогадності;
- 2) прогнозування в режимі ознаменування;
- 3) прогнозування в режимі прикметності.

Взагалі *прогностика*, з якою ми щойно зустрілися в рамках нашого аналізу, історично виростає з *симптоматики*, тобто звичного для всіх нас побутового знання. Саме таке побутове знання узагальнено свідчить про наявні речі світу, взагалі — про дотеоретичну картину світу, ще з тих прадавніх часів, коли територіальний поділ суспільства забезпечувався усним мовленням (Рожественский, 1999, с. 358). І саме таке побутове знання у статусі поточної інформації ще й досі поширюється «від вуха до вуха» завдяки поголосу⁶¹ (Рожественский, 1999, с. 356), а в статусі «родової пам'яті поколінь» відтворюється *фольклором*. Тут і фіксуються обумовлені минулим досвідом і наявним нині знанням ймовірні підстави, чи знаки, майбутнього — власне, його «образи», чи «картинки».

Ось такі знаки майбуття і представлені в культурі у знаттєвій галузі *прогностики* — спеціальної, орієнтованої на створення ймовірнісної моделі майбутнього семіотичної системи, що розподілена за трьома розрядами: а) «прикмети»; б) «знамення»; в) «здогадування», «ворожіння, чи ворожба» (Рожественский, 1996, с. 35–36, 40, 52, 99–100)⁶².

⁶⁰ За формулою «Я відаю, що дещо матиме місце в майбутньому і відповідаю за знаттєве й фактичне оволодіння ним». При цьому відання — то і є синтез віри і знання. Воно взагалі є «повним і остаточним збігом життя і його розумного бачення, або *живим виразом самосвідомості*» (Сватко, 2021, с. 63). Це, зрештою, й надає процесу керування відомого містичного ореолу.

⁶¹ Плітки — «кривий» поголос щодо людей, чутки — щодо речей і подій.

⁶² Взагалі, як зауважує Ю. В. Рожественський, усі семіотичні системи за призначенням можна розподілити на два

В античності класичної доби паралельно з розвитком писемності, отже — «суспільства грамотних»⁶³ і цивілізації взагалі, симптоматичне знання трансформується в *мудрість* як знання практичне *resp.* синтез знання і життя (Сватко, 2011, с. 258), а також у *філософію* як любов до мудрості. Надалі, в епоху використання різних родів словесності включно з друкованою словесністю, або літературою, від практичного знання відокремлюється професійне, або дисциплінарне, знання — *наука*. Вже в сучасну добу так званого «Світу Людини» (див. раніше) — через об'єднання науки і технічних засобів фіксації, зберігання та поширення її результатів — наукове знання постає у вигляді *інформатики* (Рождественский, 1996, с. 98–115)⁶⁴. Тут ми й зустрічаємося з раніше зафіксованою нами прогностикою та її проектним потенціалом — справжньою розподіленою в часі знаттєво-дієвою передумовою проектної діяльності.

Отож, при щойно здійсненому третьому підході до риторичного спадку Аристотеля, цієї дивовижної аксіоматики ймовірного виміру життя й узагалі — ймовірного боку дійсності, навіть так — реальності самої сфери ймовірності, — так ось, тут ми нарешті потрапили туди, де аж ніяк не очікували зустрітися з філософом зі Стагіри, — до проектного простору життя з його прогностичним, виконавчим і керівним потенціалом. І це лише доводить правильність знаменитої думки Аристотелева вчителя, Платона: нема на світі нічого так само вічно юного, як справжнє знання. Тож нам лишається розписати конкретні проектні ролі, тобто позначити ті типи інтелектуалів, яких вимагають проектне мислення і проектна діяльність. Позначити — й тим самим сформувати, сказати б, ідеальну команду.

Відповідно, на нас чекає четвертий підхід до переосмислених автором вихідних Стагіритових аксіом. Надалі йтиметься про пакет аксіом інте-

лектуальних типів дієвців проектної діяльності — цілком специфічної діяльності з оволодіння майбуттям.

§ III. 4. Риторична аксіоматика інтелектуальних типів — дієвців проектної діяльності як діяльності щодо оволодіння майбутнім

A. АКСІОМИ ЩОДО ТРЬОХ ТИПІВ ПРОЄКТАНТІВ — РОЗРОБНИКІВ ПРОЄКТУ:

1. Нарada виникає лише щодо поки що ймовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проекті — оволодіння майбутнім через його прогнозування в режимі здогадності, тобто в режимі майбутнього задля теперішнього; інтелектуальний тип дієвця-проектанта — **КОНСУЛЬТАНТ**.
2. Нарada виникає лише щодо нині залежних від нас або зроджуваних нами самими ймовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проекті — оволодіння майбутнім через його прогнозування в режимі ознаменування, тобто в режимі теперішнього на тлі майбутнього; інтелектуальний тип дієвця-проектанта — **АНАЛІТИК**.
3. Нарada виникає лише щодо вже відомих нам імовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проекті — оволодіння майбутнім через його прогнозування в режимі прикметності, тобто в режимі майбутнього через минуле (в оцінці) і минулого через майбутнє (в меті); інтелектуальний тип дієвця-проектанта — **ЕКСПЕРТ**.

B. АКСІОМА ЩОДО ПРОЄКТУВАЛЬНИКА — ВИКОНАВЦЯ ПРОЄКТУ:

4. Нарada розумно обмежена нашими можливостями щодо реалізації прийнятих рішень: обумовлена часом перша «прикордонна» знаттєво-дієва позиція у проекті — безпосереднє вирішення проблем і реалізація планів щодо оволодіння майбутнім на підставі знання «прототипічної ситуації» щодо нього; інтелектуальний тип дієвця-проектувальника — **ФАХІВЕЦЬ-ВИКОНАВЕЦЬ**.

B. АКСІОМА ЩОДО УПРАВЛІНЦЯ — КЕРІВНИКА ПРОЄКТУ:

5. Нарada передбачає розумно визначену нами кінцеву мету нашої діяльності: обумовлена часом друга «прикордонна» знаттєво-дієва позиція у проекті — ствердне цілевизначання (цілепокладання) майбутнього через його прогнозування в режимі досяжності, а також загальна організація проектування та кон-

класи: 1) об'єднувальні (мова, лічба, обряди, ігри) і 2) спеціальні. Останні розподіляються вже на чотири підкласи: за знаками а) прогностики (див. вище), б) неприкладних, або «мусичних», мистецтв (музика, танець, зображення, орнамент/креслення), в) прикладних мистецтв (начиння, зброя, костюм, архітектура) і г) управління (вимірювання, орієнтири, команди) (Рождественский, 1996, с. 34–35; Сватко, 2017, с. 8).

⁶³ Із притаманним йому як знаному показнику належного рівня освіти, а тим самим і відповідного рівня міської культури, що гарантує розвиток освітньої справи, точним розподілом сфер діяльності. Цей розподіл відбувається на підставі зафіксованих саме в письмовій словесності, отже, на відміну від усного побутування відносно незалежних від простору і часу, а також цензово підтверджених професійних знань, навичок, умінь і компетенцій — актуалізаторів чітко розподіленого письмовою мовою дисциплінарного знання.

⁶⁴ Додамо до наведеного ряду вагомий внесок європейсько-го Середньовіччя — догматично *resp.* нормативно зафіксовану *теологію*.

троль виконавців щодо безпосереднього оволодіння майбуттям, інтелектуальний тип дієвця-проектного керівника — **УПРАВЛІНЕЦЬ**.

Отож, ми щойно, заповнивши основні «модельні вакансії» проекту, отримали шукану «команду мрії». Звісно, не в тому сенсі, що в такому складі вона може виконати будь-який проєкт взагалі. Ні, тут ідеться про те, що за таких умов вона у *принципі* здатна виконувати проєктні завдання — створювати і свідомо втілювати в життя осмислені, знаттєво обґрунтовані схеми майбутнього. Втілювати — і професійно спілкуватися про це.

Але ж ця команда в нас поки що мовчить.

Тож надаймо їй право голосу, озвучмо її ймовірно орієнтоване проєктне мовлення, чи інакше — *способи проєктної комунікації*. Тобто на нас чекає п'ятий, останній, підхід до аксіоматики, спровокованої старим Аристотелем. Тут ми й завершимо цю тему. Йдеться про порцію аксіом проєктного мовлення, або способів комунікації, щодо оволодіння майбутнім із погляду цілей, результатів та оцінки.

§ III. 5. Риторична аксіоматика проєктного мовлення, або типів проєктної комунікації як комунікації щодо оволодіння майбутнім

A. АКСІОМИ ЩОДО ТРЬОХ ТИПІВ МОВЛЕННЯ ПРОЄКТАНТІВ — РОЗРОБНИКІВ ПРОЄКТУ:

1. Нарada виникає лише щодо поки що ймовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проєкті — оволодіння майбутнім через його прогнозування в режимі здогадності, тобто в режимі майбутнього задля теперішнього; інтелектуальний тип дієвця-проектанта — консультант; тип проєктної комунікації — **КОНСУЛЬТУВАННЯ, КОНСАЛТИНГ (consulting)**⁶⁵: реалізується у відповідних «пропозиційних установах» — так званих контекстах знання/гадки⁶⁶ передусім через модальність бажання/потреби з огляду на такий набір інтенцій — від загальної до більш конкретних:
  - прогнозувати в режимі здогадності — визначатися щодо ймовірного розуміння майбутнього

⁶⁵ Латинський інфінітив *consultare* означає буквально 1) 'радитися, обмірковувати, обговорювати'; 2) 'приймати рішення', 3) 'піклуватися'; 4) 'просити поради' (зокрема — через ворожбу). Тому *consultatio* — це саме 'нарада, розгляд', а ще 'запит' і навіть 'тема' — як «предмет, що підлягає обговоренню». [Таким чином, тема проєкту позиціонується в зоні відповідальності консультанта проєкту — і це відповідає логіці мови.]

⁶⁶ Пор.: 'Я передбачаю' = 'Я певен, знаю, переконаний, обізнаний (щодо того), що...' / 'Я вважаю, гадаю, сподіваюся, (мені) здається (вважається), що...'.

через його передбачення, реалізоване у вигляді **ГПОТЕЗ** — наукової форми пророцтва-ворожби задля сьогодення на підставі мети проєкту, що, своєю чергою, вимагає від консультанта реалізувати такі три комунікативні дії:

- ❖ *тематизувати* — знаттєво визначатися щодо здогадного розуміння майбутнього на підставі йменування певного стану справ;
- ❖ *актуалізувати* — знаттєво визначатися щодо здогадного розуміння майбутнього на підставі його авторизації в певній картині світу;
- ❖ *орієнтувати* — знаттєво визначатися щодо здогадного розуміння майбутнього на шкалі «корисно ↔ шкідливо» відповідно до двох стандартних для полісу-аналізу позицій: а) вихідний стан справ⁶⁷ і б) зафіксований у меті проєкту бажаний стан справ — у рамках трьох базових проєктних сценаріїв:
  - *нейтрального*: «Що на нас чекає в майбутньому, якщо залишити вихідний стан справ незмінним?»;
  - *позитивного*: «Що на нас чекає в майбутньому, якщо ми досягнемо бажаного стану справ відповідно до мети проєкту?»;
  - *негативного*: «Що на нас чекає в майбутньому, якщо за підсумками діяльності відповідно до мети проєкту вихідний стан справ суттєво погіршиться і/чи суперечитиме звичному?».

2. Нарada виникає лише щодо нині залежних від нас або зроджуваних нами самими ймовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проєкті — оволодіння майбутнім через його прогнозування в режимі ознаменування, тобто в режимі теперішнього на тлі майбутнього; інтелектуальний тип дієвця-проектанта — аналітик; тип проєктної комунікації — **АНАЛІЗУВАННЯ**⁶⁸: реалізується в контекстах

⁶⁷ Нагадаю: стан справ — це актуальний момент історії, усвідомлений у контексті культури організації як специфічна картина світу. Вихідний стан справ — це певний момент такої картини світу, обставини якого розглядаються як підстави для ймовірних і в цьому сенсі майбутніх змін. Бажаний стан справ визначатиметься надалі як момент імовірної картини світу, або момент майбутнього втілення міфу про чудесне здійснення бажань.

⁶⁸ Давньогрецька дієслівна форма «анало» (ἀνα-λόω) означає буквально 1) 'розв'язувати', 'відв'язувати', навіть 'звільняти', але і 'знищувати', 'відміняти', 'виправляти' (закони та установи etc.). Тому іменник ἀνάλοσις означає 'дозвіл', 'звільнення', навіть 'смерть' — за часів Нового Заповіту. Отож, організація повинна зважати на власних аналітиків в їхньому налаштуванні рапортувати чи звітувати, 1) «звільнившись» від конкретики життя й «обнуливши» її на користь ідеальної реальності «цифри» (від араб. *ṣifr* 'нуль') — рейтингів, графіків і форматів або 2) раптом углядівши в сьогоденні паростки майбутнього і при цьому переплутавши їх із самим майбуттям.

знання/гадки/віри ⁶⁹ передусім через модальність можливості з огляду на такий набір інтенцій — від загальної до більш конкретних:

➤ прогнозувати в режимі ознаменування — визначитися щодо ймовірного розуміння майбутнього через його вбачання в теперішньому, реалізоване у сприйнятті його **ЗНАКІВ** — наукової форми знамень на тлі самого майбуття у вигляді мети проєкту, що, своєю чергою, вимагає від аналітика реалізувати такі чотири комунікативні дії:

❖ *проблематизувати* — визначитися щодо знакового і/або значущого розуміння сьогодення на тлі майбутнього з огляду на шкалу «добре ↔ погано» щодо прийнятих в організації норм ведення справ, проте з урахуванням мети проєкту та зважаючи на дистанцію між наявним розумінням сьогодення й імовірним розумінням майбуття;

❖ *опитувати* — через ділове спілкування збирати та накопичувати інформацію, знакову і/або значущу для розуміння ходу виконання (= етапності) проєкту і рівня його результативності (= досягнутого бажаного стану справ на тлі ознаменованого ним майбуття);

❖ *коментувати* — озвучувати в діловому спілкуванні знакову і/або значущу інформацію щодо ходу виконання і рівня результативності проєкту задля привертання уваги до неї, її з'ясування, уточнення, поглиблення і можливого перевизначення в аспекті розуміння поточного стану проєкту на тлі майбуття ⁷⁰;

❖ *досліджувати* — знаттєво визначитися на шкалі «добре ↔ погано» щодо прийнятих в організації / галузі норм ведення справ на підставі накопичення інформації відповідно до трьох позицій:

- розуміння вихідного і разом із тим знакового та/або значущого щодо мети проєкту стану справ;
- отриманого в рамках мети, а також проблеми, теми і процедур прогнозування знакового та/або значущого щодо проєкту розуміння досягнутих проєктних результатів;
- розуміння відповідності отриманих результатів (= проєктних показників) знаковим та/або значущим на тлі майбуття етапам проєкту, досягнутому з цієї ж точки зору стану справ і меті проєкту в цілому (= моніторинг проєкту).

⁶⁹ Пор.: '(Загально)відомо, що...', 'Я вірю, сподіваюсь, що...', 'Я хочу, щоб...'

⁷⁰ Варто звернути увагу, що всі ці комунікативні дії є цілком звичними в контексті процедур активного слухання.

3. Нарада виникає лише щодо вже відомих нам імовірних речей: обумовлена часом знаттєво-дієва позиція у проєкті — оволодіння майбутнім через його прогнозування в режимі прикметності, тобто в режимі майбутнього через минуле (в оцінці) і минулого через майбутнє (в меті); інтелектуальний тип дієвця-проєктанта — експерт; тип проєктної комунікації — **ЕКСПЕРТИЗА** ⁷¹: реалізується в контекстах знання передусім через модальність повинності з огляду на такий набір інтенцій — від загальної до більш конкретних:

➤ прогнозувати в режимі прикметності — визначитися щодо ймовірного розуміння майбутнього через а) його прикметні ознаки в минулому в вигляді звичного (= стереотипно-регулярного, чи «нормального») стану справ, а також на тлі б) мети проєкту як прикметної ознаки майбутнього для минулого, що, своєю чергою, вимагає від експерта реалізувати такі дві комунікативні дії:

❖ *оцінювати* — знаттєво визначитися на шкалі «справедливо ↔ несправедливо» відповідно до рівності щодо належного: звичних прецедентів ⁷², правил / норм ⁷³ і заборон ⁷⁴, — з огляду на певні кількісні та якісні індикатори (показники) в контексті трьох позицій:

- розуміння звичного, або стереотипно-регулярного («нормального», «як треба!»), стану справ, що логічно — хай і не завжди фактично — передусє вихідному щодо мети проєкту стану справ;

⁷¹ Латинська дієприкметникова форма *expertus*, утворена від супіну — віддієслівного іменника *ex-pertus*, як така означає буквально 1) 'випробуваний', 2) 'такий, хто судився / тягався'. Як прикметник *expertus* має значення 1) 'досвідчений', 'той, хто знає з [власного] досвіду'; 2) 'випробуваний' і 'перевірений'. Взагалі латинська *expertio* — це і є 'досвід'.

⁷² **ПРЕЦЕДЕНТИ** — це факти культури, що слугують **ЗРАЗКОМ** для комунікативної діяльності з приводу ведення справ (Сватко, 2017, с. 7). Знання прецедентів забезпечує педагогічне призначення історії (Рождественский, 1996, с. 9).

⁷³ **ПРАВИЛА** — факти культури, що відображають **НОРМИ** комунікації з приводу ведення справ (Рождественский, 1996, с. 9; Сватко, 2017, с. 7). Термінологічно зручніше вести мову взагалі про **ЗРАЗКИ КОМУНІКАТИВНИХ КОНВЕНЦІЙ**. При цьому слід не плутати два види таких зразків, а саме *правила* і *норми*. Сьогодні їх — не завжди впевнено — розрізняють фахівці з організаційної культури (Шаталова, 2006, с. 363). При цьому маються на увазі три позиції-індикатори:

- 1) *норми* діють обов'язково, а *правила* — за бажання, домовленістю чи взагалі при нагоді;
- 2) у *норм* нема конкретного суб'єкта, а у *правил* він є, тож *правила* є найрухливішою геш. плинною й мінливою складовою організаційної культури — вони відкриті для «управлінської творчості» (графіки роботи/відпусток, критерії розподілу заохочень etc.);
- 3) *норм* дотримуються за звичаєм, а *правила* «контролюються спеціальною функцією» (договором, керівництвом чи спецпризначеннями).

⁷⁴ **ЗАБОРОНИ** — факти культури, що фіксують знання з приводу невдалих дій, наслідком яких є негативні результати ведення справ (Сватко, 2017, с. 7). Це знання забезпечує практичне призначення історії (Рождественский, 1996, с. 9).

- розуміння мети, теми, проблематики і прогнозів відповідно до звичного, або «нормального», стану справ;
- розуміння того, як правильно співвіднести отримані проєктні результати і мету, а також як правильно розуміти таке співвіднесення відповідно до а) індикаторів оцінювання, б) звичного, або «нормального», стану справ і в) самої мети;

❖ *аргументувати* щодо наданої оцінки.

Б. АКСИОМА ЩОДО МОВЛЕННЯ ПРОЄКТУВАЛЬНИКА — ВИКОНАВЦЯ ПРОЄКТУ:

4. Народа розумно обмежена нашими можливостями щодо реалізації прийнятих рішень: обумовлена часом перша «прикордонна» знаттєво-дієва позиція у проєкті — безпосереднє вирішення проблем і реалізація планів з оволодіння майбутнім на підставі знання «прототипічної ситуації» щодо нього; інтелектуальний тип дієвця-проєктувальника — фахівець-виконавець; тип проєктної комунікації — **ДІЛОВЕ ВИКОНАВСТВО НАКАЗІВ І РОЗПОРЯДЖЕНЬ**: реалізується в контекстах знання передусім через модальності повинності й необхідності з огляду на такий набір із трьох інтенцій, отже, трьох комунікативних дій:

- *інформувати* про наявні ресурси, тобто щодо:
  - наявного особистого ставлення/інтересу до проєкту з боку персоналу — команди учасників проєкту;
  - наявних соціальних статусів/кваліфікації/складу персоналу;
  - послуг, що наявні/можуть надаватися організацією клієнтам/споживачам у рамках проєкту;
  - товарів, що наявні/можуть бути вироблені та надані організацією клієнтам/споживачам у рамках проєкту;
  - інформації, що наявна/може надаватися організацією клієнтам/споживачам у рамках проєкту;
  - наявних фінансових можливостей організації в межах проєкту;
  - часу, місця, умов, інструментарію, форми та наявних балансів для реалізації проєкту;
- *доповідати* про виконання планів;
- *звітувати* про досягнуті результати.

В. АКСИОМА ПРО МОВЛЕННЯ УПРАВЛІНЦЯ — КЕРІВНИКА ПРОЄКТУ:

5. Народа передбачає розумно визначену нами кінцеву мету нашої діяльності: обумовлена часом друга «прикордонна» знаттєво-дієва позиція у проєкті — ствердне цілевизначання (цілепокладання) майбутнього через його про-

гнозування в режимі досяжності, а також загальна організація проєктування та контроль виконавців щодо безпосереднього оволодіння майбуттям, інтелектуальний тип дієвця — керівник-управлінець (= «менеджер»⁷⁵); тип проєктної комунікації — **УПРАВЛІННЯ** (= «**МЕНЕДЖМЕНТ**»): реалізується в зовні мало не містичних контекстах відання як синтезу віри і знання через усі можливі модальності, а саме модальності бажання, можливості, повинності й необхідності, з огляду на такий набір інтенцій — від загальної до більш конкретних:

- керувати — визначатися щодо свідомого забезпечення проєктної діяльності в певному просторі та часі через реалізацію влади, а також норми (= закону) і порядку, отже, забезпечення ладу задля досягання мети з огляду на такі чотири комунікативні дії:

- ❖ *прогнозувати* в режимі досяжності — визначатися щодо ймовірного граничного розуміння і тим самим символічного привласнення майбутнього через мету проєкту;
- ❖ *організовувати* комунікацію щодо проєкту відповідно до восьми позицій: а) ініціювати, б) мотивувати, в) наказувати/видавати розпорядження мірою переведення цілей у завдання, г) підтримувати, д) перевіряти, е) контролювати, ж) підсумовувати, з) здійснювати загальне гарантування і розподіл комунікації щодо формулювання, постановки на рівні тези, а також результативної реалізації цілей проєкту;
- ❖ *визначати* форми, способи та процедури привласнення бажаного майбутнього;
- ❖ *звітувати* перед можливим наявним спонсором проєкту/власником організації, перед самою організацією, а також перед суспільством або державою.

Так виглядають реалізовані в часі риторичні образи значущих моментів людської діяльності, самосвідомості, знання, діювання щодо оволодіння майбутнім, орієнтованих на таку «зустріч із майбуттям» дієвців-інтелектуалів і притаманних цим останнім типів комунікації. Розподілені в рамках проєкту як імовірної знаттєвої схеми майбутнього, ті провідники до невідомого «завтра», і ми це щойно побачили навч, по-різному мислять таке майбуття, по-різному мовлять про нього і вирішують при цьому принципово різні проблеми. Вони всюди — сфера управління гло-

⁷⁵ Треба пам'ятати, що «управлінський» і «менеджерський» ряди словоформ насправді не зовсім збігаються: українська та англійська мови, пропонувані ними «мовні окуляри» та їхні носії — мовні особистості різні. Управління не несе на собі того відчутного економічного і бізнес-присмаку, що є в менеджменті. Тому синонімічне використання обох рядів словоформ досить умовне і лише відбиває певний і не надто ефективний «англоцентризм» сучасного управлінського світу.

бальна, тож нема сенсу «приписувати» їх до якогось окремого обійстя.

Вони... А власне — чому «вони»? Мова — про нас. Про наше бажання, вміння і готовність говорити з часом — з усіма формами часу в їхньому майбутнішньому відблиску. Говорити адекватною йому мовою мети, результату й оцінки, прагнучи мужньо привласнити майбутнє, щоб зустрітися там із власною справжністю. І тому найперше — це все ж таки розмова мовою мети. Тією мовою, яку краще за все розуміє справжній — майбутньо-теперішньо-минулий «в одному флаконі» — час нашого людського життя. Але чи розуміємо її ми, і чи розуміє він нас?

Епілог

...rerum, que nondum sunt, jam existentes
praesentantur imagines...⁷⁶
(S. Aurelius Augustinus Hipponensis,
1729, p. 203_[XI 23 A])

Підхоплю слово Бл. Августина: те, чого тут ще нема, це відповідь на німе запитання від тих,

⁷⁶ «...за образами, що вже існують, угадують те, чого ще нема...» (Бл. Августин. Сповідь).

хто прагне долучитися до *особистої комунікації щодо управління власним життям через знання*. Назвемо той тип комунікації *освітою*. Він теж, як бачимо, прямо пов'язаний з управлінням — управлінням власною справжністю. Тому запитання очевидне: «Що таке управління?». [Звісно, з погляду практичної риторики.]

УПРАВЛІННЯ — це 1) прогнозований у режимі досяжності 2) специфічний тип комунікації 3) щодо свідомого забезпечення проєктної діяльності людини 4) як діяльності задля а) цілеспрямованого, б) організованого, в) результативного й г) оцінюваного оволодіння майбутнім 5) через його дійсне — тобто ідеальне й реальне, символічне та фактичне — владне привласнення ⁷⁷. Або — стисло: **УПРАВЛІННЯ** — це 1) владна 2) комунікація щодо 3) особистісного 4) оволодіння 5) майбуттям.

Звідси — й відповідь на очевидне суміжне запитання щодо сутності влади: **ВЛАДА** є 1) реалізацією 2) права на 3) управління ⁷⁸.

На цьому — крапка. Далі в кожного з нас свій шлях до власної справжності та своя комунікація з нею. Звісно, мовою мети.

⁷⁷ Оволодіння, але зрозуміле в його особистісним вимірі, є, нагадаю, **ПРИВЛАСНЕННЯМ**.

⁷⁸ Часові образи влади і вирішуваних владою проблем є темою іншого тексту.

Список посилань

- Ансофф, І. (1989). *Стратегическое управление*. Экономика.
- Безменова, Н. А. (1991). *Очерки по теории и истории риторики*. Наука.
- Гаспаров, М. Л. (1991). Античная риторика как система. В *Античная поэтика. Риторическая теория и литературная практика* (с. 27–59). Наука.
- Друкер, П. Ф., & Макьярелло, Дж. А. (2010). *Менеджмент*. ООО «И. Д. Вильямс».
- Колесникова, Э. (2014). *Введение в теорию риторики*. Языки славянской культуры.
- Лосев, А. Ф. (1997). Диалектические основы математики. В А. Ф. Лосев, *Хаос и структура* (с. 5–608). Мысль.
- Мескон М., Альберт, М., & Хедоури Ф. *Основы менеджмента*. Издательство «ДЕЛО».
- Пригожин, И., & Стенгерс, И. (1994). *Время, хаос, квант*. Прогресс.
- Рождественский, Ю. В. (1996). *Введение в культуроведение*. ЧеРо.
- Рождественский, Ю. В. (1999). *Теория риторики*. Добросвет.
- Сватко, Ю. І. (1988). *Смысловая организация учебного философского текста* (Кандидатская диссертация). УДН.
- Сватко, Ю. І. (1994). *Имя как Текст и Текст как Имя: лингвистические и лингвофилософские основания анализа* (Докторская диссертация). <http://www.disscat.com/content/imya-kak-tekst-i-tekst-kak-imya-lingvist-i-lingvofilos-osnovaniya-analiza> (31907).
- Сватко, Ю. І. (2000). Початок риторичної справи в Європі і визначення риторики. *Язык и культура*, 1, 66–76.
- Сватко, Ю. І. (2005). Предмет філософії як інструмент аналізу історико-філософської доби. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 37, 9–14.
- Сватко, Ю. І. (2006). Типи інтелектуалів і культурно-історичні моделі інтелектуального життя (одна з можливих версій європейського досвіду осягання історії). В *Українські інтелектуали: погляд із сьогодення* (с. 8–68). Дельта.
- Сватко, Ю. І. (2007). Принцип «Подивись на Абсолют!» як загальнометодологічна засада сучасного історико-філософського дослідження. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 63, 3–10.
- Сватко, Ю. І. (2008). Новочасна модель філософування в системі розумно-життєвих ідеалів європейського Модерну. В *Могилянські історико-філософські студії* (с. 132–187). Києво-Могилянська академія.
- Сватко, Ю. І. (2011). Перспективи філософської освіти в Україні у світлі стратегічних завдань ЮНЕСКО в галузі філософії. В *Філософська освіта в Україні: історія і сучасність* (с. 230–288). НаУКМА.
- Сватко, Ю. І. (2012). Між царством необхідності і царством імовірності: наради, рішення, процедури. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 128, 16–21.
- Сватко, Ю. І. (2013). «Кінець прекрасної епохи», або Час зміни «картинки»? *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 141, 3–12.
- Сватко, Ю. І. (2014а). Міф про кредит, або Вправа з практичної філософії. В *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 154, 34–45.
- Сватко, Ю. І. (2014б). Народження риторики з духу філософії, або Деякі наслідки античного філософування «з людським обличчям». *Maristerium*, 55, 3–15.
- Сватко, Ю. І. (2015а). Міф про кредит у світлі тексту про кредит, або Вправа з прикладної філософії–2. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 167, 22–30.

- Сватко, Ю. І. (2015b). Наприкінці Світу Людини: духовність, цінності, компетенції, освіта. В *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*, 3 (66), 174–197.
- Сватко, Ю. І. (2016). «Гнів, богине, услав Ахіллеса, Пелеєва сина», або Вступ до онтоепістемологічної експертизи одного «гнівного» конфлікту. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 188, 3–17.
- Сватко, Ю. І. (2017). Конфлікт у дзеркалі лінгвоонтоепістемологічної експертизи: за лаштунками «брані» між Ахіллом і Агамемноном, або Слово після Вступу. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 199, 3–30.
- Сватко, Ю. І. (2019). Культурно-символічні картини світу як предмет власне філософської рефлексії у світлі проекту відтворення історії Європи в «картинно» уявленні онтологій. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 4, 40–57.
- Сватко, Ю. І. (2020). Культурно-символічна картина світу латинського християнського Середньовіччя: онтологічний вимір. *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 5, 26–59.
- Сватко, Ю. І. (2021). Опускул про метод, або Як філософи текстואльно маркують свою методологічну позицію (текст навздогін тексту). *Наукові записки НаУКМА. Філософія та релігієзнавство*, 7, 46–70.
- Святой отец Иоанн Златоустый. (1994). Беседа XXI. В *Святого отца нашего Иоанна Златоустого, Архиепископа Константинопольского избранные творения. Беседы на Послание к Римлянам* (с. 757–766). Посад.
- Шаталова Н. И. (2006). 3.4. Технология разработки и внедрения организационной культуры. В Н. И. Шаталова, *Организационная культура* (с. 350–388). Издательство «Экзамен».
- Aldiss, B. (1990). Foreword. In D. Dixon, *Man after Man. An Antropology of the Future* (pp. 8–10). St. Martin's Press.
- Aristóteles. (1999). *Ética a Nicómaco*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales.
- Aristóteles. (2002). Retórica. In *Obras de Aristóteles. Retórica*. Universidad Nacional Autónoma de México.
- Aristóteles. (2018). *Política*. Universidad Nacional Autónoma de México.
- S. Aurelius Augustinus Hipponensis. (1729). S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Confessionum libri tredecim. In *Sancti Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Operum* (Vol. I, pp. 69–244). Excudebat Jo Baptista Albrizzi Hieron. Fil. Venetus Typographus.
- S. Aurelius Augustinus Hipponensis. (1845). S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi De vera religione liber unus. In J.-P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latin* (Vol. 034 (III), pp. 121–172). Apud Garnier fratres, editores.
- Boethius. (1918). Quomodo substantiae in eo quod sint bonae sint cum non sint substantialia bona. In Boethius, *The Theological Tractates with an English Translation by H. F. Stewart, D. D. and E. K. Rand, Ph. D.* (pp. 38–51). William Heinemann; G. P. Putnam's Sons.
- Cicero. (1977). M. Tulli Ciceronis ad quintum fratrem dialogi tres De oratore. In Cicero *De oratore in two volumes* (Books I, II, Vol. III (II), pp. 196–479). Harvard University Press; William Heinemann Ltd.
- Eddington, A. (1929). *The Nature of the Physical World*. The Macmillan Company; The University Press.
- Ferry, L. (2006). *Apprendre à vivre: Traité de philosophie à l'usage des jeunes générations*. Plon.
- Πλάτων. (1903a). ΓΟΡΓΙΑΣ In *Platonis opera, ed. Ioannes Burnet*. E Typographeo Clarendoniano, III, IV (447–527).
- Πλάτων. (1903b). ΤΙΜΑΙΟΣ. In *Platonis opera, ed. Ioannes Burnet*. E Typographeo Clarendoniano, IV, III (27–33).
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1989). *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. Bantam Books.
- Robertus Grosseteste. (2003). De scientia Dei. In Robertus Grosseteste, *Opera* (pp. 204–206). URSS.
- Strauss, W., & Howe, N. (1997). *The Fourth Turning an American Prophecy*. Broadway Books.
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de Syntaxe Structurale*. Librairie C. Klincksieck.
- Wright, G. H., von. (1971). *Explanation and Understanding*. Routledge & Kegan Paul.

References

- Aldiss, B. (1990). Foreword. In D. Dixon, *Man after Man. An Antropology of the Future* (pp. 8–10). St. Martin's Press.
- Ansoff, I. (1989). *Strategic Management*. Ekonomika [in Russian].
- Aristóteles. (1999). *Ética a Nicómaco*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales [in Spanish and Ancient Greek].
- Aristóteles. (2002). Retórica. In *Obras de Aristóteles. Retórica*. Universidad Nacional Autónoma de México [in Spanish and Ancient Greek].
- Aristóteles. (2018). *Política*. Universidad Nacional Autónoma de México [in Spanish and Ancient Greek].
- Bezmenova, N. A. (1991). *Ocherki po teorii i istorii ritoriki [Essays on the Theory and History of Rhetoric]*. Nauka [in Russian].
- Boethius. (1918). Quomodo substantiae in eo quod sint bonae sint cum non sint substantialia bona. In Boethius, *The Theological Tractates with an English Translation by H. F. Stewart, D. D. and E. K. Rand, Ph. D.* (pp. 38–51). William Heinemann; G. P. Putnam's Sons [in Latin and English].
- Cicero. (1977). M. Tulli Ciceronis ad quintum fratrem dialogi tres De oratore. In Cicero *De oratore in two volumes* (Books I, II, Vol. III (II), pp. 196–479). Harvard University Press; William Heinemann Ltd [in English and Latin].
- Gasparov, M. L. (1991). Antichnaja ritorika kak sistema [Ancient Rhetoric as a System]. In *Antichnaja pojetika. Ritoricheskaja teorija i literaturnaja praktika [Rhetorical Theory and Literary Practice]* (pp. 27–59). Nauka [in Russian].
- Drucker, P. F., & Maciarello, J. A. (2010). *Menedzhment [Management]*. ООО "I. D. Williams" [in Russian].
- Eddington, A. (1929). *The Nature of the Physical World*. The Macmillan Company; The University Press.
- Kolesnikova, E. (2014). *Vvedenije v teoriju ritoriki [Introduction to the Theory of Rhetoric]*. Jazyki slajanskoj kultury [in Russian].
- Losev, A. F. (1997). Dialekticheskie osnovy matematiki [Dialectical Foundations of Mathematics]. In A. F. Losev, *Khaos i struktura [Chaos and Structure]* (pp. 609–730). Mysl [in Russian].
- Mescon, M., Albert, M., & Khedouri, F. (1997). *Osnovy menedzhmenta [Basics of Management]*. Izdatelstvo "Delo" [in Russian].
- Πλάτων. (1903a). ΓΟΡΓΙΑΣ. In *Platonis opera, ed. Ioannes Burnet*. E Typographeo Clarendoniano, III, IV (447–527) [in English and Ancient Greek].
- Πλάτων. (1903b). ΤΙΜΑΙΟΣ. In *Platonis opera, ed. Ioannes Burnet*. E Typographeo Clarendoniano, IV, III (27–33) [in English and Ancient Greek].
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1989). *Order Out of Chaos: Man's New Dialogue with Nature*. Bantam Books.
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1994). *Vremia, haos, kvant [Time, Khaos, Quantum]*. Progress [in Russian].
- Robertus Grosseteste. (2003). De scientia Dei. In Robertus Grosseteste, *Opera* (pp. 204–206). URSS [in Latin and Russian].
- Rozhdestvensky, Yu. V. (1996). *Vvedenie v kulturovedenie [Introduction to Cultural Studies]*. CheRo [in Russian].
- Rozhdestvensky, Yu. V. (1999). *Teoriia ritoriki [Theory of Rhetoric]*. Dobrosvet [in Russian].
- S. Aurelius Augustinus Hipponensis. (1729). S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Confessionum libri tredecim. In *Sancti*

- Aurelii Augustini Hipponensis episcopi Operum* (Vol. I, pp. 69–244). Excudebat Jo Baptista Albrizzi Hieron. Fil. Venetus Typographus [in Latin].
- S. Aurelius Augustinus Hipponensis. (1845). S. Aurelii Augustini Hipponensis episcopi De vera religione liber unus. In J.-P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latin* (Vol. 034 (III), pp. 121–244). Apud Garnier fratres, editores [in Latin].
- Shatalova, N. I. (2006). 3.4. Tehnologija razrabotki i vnedrenija organizatsionnoj kultury [Technology for the Development and Implementation of Organizational Culture]. In N. I. Shatalova (ed.), *Organizatsionnaja kultura* (pp. 350–388). Jezkamen [in Russian].
- Strauss, W., & Howe, N. (1997). *The Fourth Turning an American Prophecy*. Broadway Books.
- Svatko, Yu. I. (1988). *Smyslovaia organizatsiia uchebnogo filosofskogo teksta* (Kandidatskaia dissertatsiia) [*Semantic Structure of Educational Philosophical Text* (Dissertation for the Degree of Candidate of Philological Sciences)]. UDN [in Russian].
- Svatko, Yu. I. (1994). *Imia kak tekst i Tekst kak Imia: lingvističeskii i lingvofilosofskii osnovaniia analiza* (Doktorskaia dissertatsiia) [*Name as Text and Text as Name: Linguistic and Linguistphilosophical Basics of Analysis* (Doctoral dissertation)]. <http://www.dissercat.com/content/imya-kak-tekst-i-tekst-kak-imya-lingvist-i-lingvofilos-osnovaniya-analiza> (31907) [in Russian].
- Svatko, Yu. (2000). Pochatok rytorichnoi spravy v Yevropi i vyznachennia rytoriky [The Beginning of Rhetorical Studies in Europe and the Definition of Rhetoric]. *Yazyk i kultura*, 1, 66–76 [in Russian, Ukrainian and English].
- Svatko, Yu. I. (2005). Predmet filosofii iak instrument analizu istoriko-filosofskoi doby [Subject Matter of Philosophy as an Instrument for Analysis of Historical-philosophical Epoch]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 37, 9–14 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2006). Typy intelektualiv i kulturno-istorychni modeli intelektualnogo zhyttia (odna z mozhlyvykh versii yevropeiskoho dosvidu osiahannia istorii) [Types of Intellectuals and Cultural-historical Models of Intellectual Life (One of the Possible Versions of the European Experience of Comprehension of History)]. In *Ukrainski intelektualy: pohliad iz sohodennia* (pp. 8–68). Delta [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2007). Prynysyp “Podyvys na Absolut!” yak zagalnometodolohichna zasada suchasnogo istoriko-filosofskoho doslidzhennia [The “Look at the Absolute!” Principle as a General Methodological Foundation for Studies in History of Philosophy]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 63, 3–10 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2008). Novochasna model filosofuvannia v systemi rozumno-zhyttievkykh idealiv yevropeiskoho Modernu [A Model of Modern Philosophizing in the System of Rational and Vital Ideals of the European Modern Era]. In *Mohylianski istoriko-filosofski studii* (pp. 132–187). Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2009). Per aspera ad pacis, abo Konflikty v haluzi derzhavnogo movlennia i derzhavnogo upravlinnia ochyma klasychnoi rytoriky [Per aspera ad pacis, or Conflicts in the field of Public Communication and Public Administration from the Point of View of Classical Rhetoric]. *Filosofiiia ludskogo spilkuvannia: Filosofiiia, psykholohiia, sotsialna komunikatsiia*, 9, 76–88 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2011). Perspektyvy filosofskoi osvity v Ukraini u svitli stratehichnykh zavdan UNESCO v haluzi filosofii [Prospects for Philosophical Education in the Light of the Strategic Objectives for UNESCO in the field of Philosophy]. In *Filosofska osvita v Ukraini: istoriia i suchasnist* (pp. 230–288). NaUKMA [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2012). Mizh tsarstvom neobhidnosti i tsarstvom imovirnosti: narady, rishennia, protsedury [Between the Realm of Necessity and the Realm of Probability: Meetings, Resolutions, Procedures]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 128, 16–21 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2013). “Kinets prekrasnoi epokhy”, abo Chas zminy “kartynky”? [“The End of a Beautiful Era”, or The Time to Change “the View”?]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 141, 3–12 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2014a). Mif pro kredyt, abo Vprava z prykladnoi filosofii [The Myth of Credit, or An Exercise in Applied Philosophy]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 154, 34–45 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2014b). Narodzhennia rytoriky z duhu filosofii, abo Deiaki naslidky antychnogo filosofuvannia “z liudskym oblychchiam” [The Birth of Rhetoric out of the Spirit of Philosophy, or Some Consequences of Classical Philosophizing “with a Human Face”. *Mahisterium*, 55, 3–15 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2015a). Mif pro kredyt u svitli tekstu pro kredyt, abo Vprava z prykladnoi filosofii–2 [The Myth of Credit in the Light of Text on Credit, or An Exercise in Applied Philosophy–2]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 167, 22–30 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2015b). Naprykintsi Svitlu Liudyny: dukhovnist, tsinnost, kompetensii, osvita [Elapsing Human World: Spirituality, Values, Competencies, Education]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka* [Spirituality of Personality: Methodology, Theory and Practice], 3 (66), 174–197 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2016). “Hniv, bogyne, uslav Akhillesea, Peleieva syna”, abo Vstup do ontoepistemolohichnoi ekspertyzy odnogo “hnivnoho” konfliktu [Sing, O Goddess, the Anger of Achilles Son of Peleus, or Introduction to Ontoepistemological Expert Study of One “Angry” Conflict]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota* [NaUKMA Research Papers in Pedagogy, Psychology and Social Work], 188, 3–17 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2017). Konflikt u dzerkali linhvontoepistemolohichnoi ekspertyzy: za lashedkamy “brani” mizh Akhillom i Ahammemnom, abo Slovo pislia vstupu [Conflict in the Kightof Integrated Linguistic, Ontological, and Epistemological Expertise: the Backstage of ‘Quarrel’ between Achilles and Agamemnon, or A Postface Following the Introduction]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota* [NaUKMA Research Papers in Pedagogy, Psychology and Social Work], 199, 3–30 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. (2019). Kulturno-symvolichni kartyny svitu yak predmet vlasne filosofskoi refleksii u svitli proektu vidtvorennia istorii Yevropy v “kartynno” uvyraznenykh ontolohiiakh [Cultural-symbolic Pictures of the World as a Subject of the Philosophical Reflection Proper, in the Light of the Project of Reproducing the History of Europe in ‘Picturesquely’ Expressed Ontologies]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 4, 40–57 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2020). Kulturno-symvolichna kartyna svitu latynskoho khrystyianskoho Sere dniovichcha: ontolohichni vymir [Cultural-Symbolic World Picture of the Latin Christian Middle Ages: the Ontological Dimension]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofii ta relihiieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 5, 26–59 [in Ukrainian].
- Svatko, Yu. I. (2021). Opuscul pro metod, abo Yak Filosofiyi tekstualno markuiut svoiu metodolohichnu pozytsiiu (tekst navzdogin tekstu) [An Opuscul on Method, or How Philosophers Mark

- out Textually Their Metodological Stance (a Text Following up a Text)]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filosofia ta relihi-ieznavstvo* [NaUKMA Research Papers in Philosophy and Religious Studies], 7, 46–70 [in Ukrainian].
- Sviatoi otets Ioann Zlatoustyi. (1994). Beseda XXI [Homily XXI]. In *Sviatogo ottsa nashego Ioanna Zlatoustogo, Arkhiepiscopa Konstantinopolskogo izbrannye tvorenii. Besedy na Poslanie k Rimlianam* [Homilies on the Epistle to the Romans by Our Holy Father John Chrysostom, Archbishop of Constantinople] (pp. 757–766). Posad [in Russian].
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de Syntaxe Structurale*. Librairie C. Klincksieck.
- Ferry, L. (2006). *Apprendre à vivre: Traité de philosophie à l'usage des jeunes générations*. Plon [in French].
- Wright, G. H., vo.n (1971). *Explanation and Understanding*. Routledge & Kegan Paul.

Yuriy Svatko

COMMUNICATION WITH THE FUTURE AND ITS APPROPRIATION IN THE RHETORICAL IMAGES OF TIME

The article presents the material of the original masters-level lecture course “Practical Rhetoric and Communication Management” and addresses the problems of theoretical and applied philosophy regarding the probability factor. It involves free self-awareness, conventional types of knowledge, forecasting modes, specific types of intellectual activity and the relevant types of speech, when communication appears as a dialogue with the future, which, in confirmation of the original unity of time, illuminates all three temporal forms.

The Preamble defines the reasons supporting the topicality of the “problem of the future” in the Human World, which provokes a demand for the ability to a) think about the future, b) speak its language, and c) understand its tools. The role of rhetoric in realization of our relationship with the future is noted.

In Section I, rhetoric is presented as a kind of art and a subject of knowledge. Considered in three dimensions and in connection with three types of mind, it is defined as the free self-consciousness convincingly expressed in language.

Section II presents practical rhetoric as an art of conscious speech management of life in time and space. The connection between it, time and the probable dimension of life has been clarified. The concept and term “rhetorical images of time” are proposed, the possible composition of the latter is given.

In Section III, the rhetorical images of time in the field of activity are considered, a definition and language for the rhetoric of purpose, result, and evaluation are proposed. In the “internal” opusculum, the rhetorical “axiomatics of Aristotle” (the author’s term) is formulated, extended from the second to the fifth axiomatizations by the author himself. As a result, the rhetorical axiomatics of a) free self-awareness, b) conventional knowledge, c) project activity – the activity of mastering the future, d) its agents: consultants, analysts, experts, implementers and managers-administrators, e) types of project communication, was obtained. A rhetorical definition of the term “project” is introduced.

The Epilogue offers rhetorical definitions of management as powerful communication regarding personal mastery of the future and power as the exercise of the right to manage.

Keywords: ontology, personality; communication, language, self-consciousness, conventional knowledge, project speech; rhetoric, practical rhetoric, Aristotle’s axiomatics, meeting; time, future, rhetorical images of time; activity, purpose, result, evaluation; necessity, probability; authorization, thematization, actualization, problematization; picture of the world, state of affairs; project, project designing, project designer; consultant, analyst, expert, implementer, manager; administration, power, education.

Матеріал надійшов 24.07.2023

